

Arbetskraftsinvandringens betydelse för samhället Gislaved

Berättelser om arbetskraftsinvandringen från Jugoslavien till
Svenska Gummifabrik AB i Gislaved 1962-1973.

Sammanfattning

Avsikten med uppsatsen har varit att ur ett arbetskraftsinvandringssperspektiv nå en fördjupad kunskap och förståelse kring arbetskraftsinvandringen till Sverige med särskilt fokus på rekryteringen av utländsk arbetskraft till Svenska Gummifabrik AB åren 1962-1973, samt att utröna vilka effekter denna arbetskraftsinvandring har haft på samhället Gislaved.

Jag har genomfört fyra öppna intervjuer med jugoslaviska arbetskraftsinvandrare från denna period och sedan jämfört de tankar jag tagit del av med relevanta källor samt litteratur om arbetskraftsinvandringens betydelse. Det gav mig förutsättningar att se hur den rekryterade arbetskraftsinvandrarens berättelser förhåller sig till allmänt accepterad litteratur i ämnet. Jag kan därigenom se om förhållandet skiljer sig på lokal och nationell nivå.

Studien har resulterat i en ökad kunskap om hur arbetskraftsinvandringen har gått till och motiverats av Gummifabriken när arbetskraftsbehovet var som störst. Detta har jag genomfört med hjälp av bevarat arkivmaterial, litteraturstudier samt de djupintervjuer som genomförts. Undersökningens resultat visar att de invandrades tankar väl stämmer överens med de källor samt litteratur jag presenterar och undersökningen ger en förstärkt bild av redan skriven litteratur i ämnet. Kunskap som tillskrivs i undersökningen är en förstärkt bild av Gummifabrikens roll i att utveckla samhället Gislaved, något som inte hade gått utan arbetskraftsinvandringen.

Nyckelord: Jugoslavien, arbetskraftsinvandring, fackförening, migration, arbetskraftsavtal, Gislaved.

FÖRORD

Handledare under uppsatsskrivandet har varit Johan Svanberg, disputerad i historia vid Linneuniversitetet i Växjö. Tack för värdefulla synpunkter under uppsatsskrivandets gång.

Jag riktar ett stort tack till mina intervjuobjekt Aldo Faraguna och frun Nella, Vladimir Helman, Risto Manolevski samt Djuro Basic som samtliga ställt upp och bidragit till insamlandet av värdefullt material. Jag vill även tacka Olle Larsson vid industrimuseet i Gislaved för hans bidrag med kunskaper om Gummifabriken och hans vägledning i företagsarkivet. Även Ulla Sjöblom vid Gislaved Kommuns arkiv har bistått med värdefull vägledning i kommunarkivet. Tack även till Bo Jakobsson vid Söderhamns arkivdepå för att ha bistått med relevant material till uppsatsen.

Även ett hjärtligt tack till min sambo och mina två barn som fått stå ut med en tid av upptagna kvällar och helger från min sida. Ni är en stor del i den här uppsatsen.

Samtliga har möjliggjort genomförandet av min uppsats.

Växjö 2010-08-20

Jacob Björk

Lärostudierande

The significance of labour immigration for the municipality of Gislaved - stories on labour immigration from Yugoslavia to Svenska Gummifabrik AB in Gislaved 1962-1973.

1 Inledning	6
1.1 Arbetskraftsinvandringen till Sverige	6
1.2 Syfte	8
1.3 Migrationssystemet i Sverige och AMS funktion	8
1.3.1 Utlänningslagar	11
1.3.2 Fackförbund, AMS och arbetsavtal	13
1.4 Disposition	14
1.5 Avgränsning	15
1.6 Tidigare forskning om arbetskraftsinvandringen från Jugoslavien till Sverige	15
1.7 Frågeställningar	18
2 Teoretiska och metodiska utgångspunkter	19
2.1 Migrationsteorier	19
2.2 Arbetsgivare, fackföreningar och migrationer	21
2.3 Metod	24
2.3.1 Hermeneutik	24
2.3.2 Kvalitativ metod	25
2.3.3 Kvalitativ intervju och intervjuguide	27
2.3.4 Urval	28
3 Empirisk undersökning - Gummifabriken	30
3.1 Samhället Gislaved	30
3.1.1 Bröderna Gislow	30
3.1.2 Karteller, världskrig och KF:s inträde på marknaden	31
3.1.3 Tidig utländsk arbetskraft till Gislaved	33
3.1.4 Effekten av KF:s inträde på marknaden	34
3.2 Kommun och företag	37
4 Empirisk undersökning - Rekryteringen av arbetskraft till Gummifabriken	40
4.1 Gummifabrikens expansion	40
4.2 Ansökningar	42
4.2.1 Första ansökan	42
4.2.2 Andra ansökan	43
4.2.3 Avslagna ansökningar	44
5 Empirisk undersökning - Muntliga berättelser om migrationen till Gislaved	45
5.1 Aldo och Nella Faraguna	45
5.2 Risto Manolevski	47
5.3 Vladimir Helman	49
5.4 Djuro Busic	52
5.5 Resultat av levnadsberättelserna	55
5.5.1 Varför Gummifabriken	55
5.5.2 Introduktion och välfärdspatriarkalism	56
5.5.3 Välbefinnande	58
6 Slutdiskussion	60
6.1 Olika aktörers roll	60
6.2 Fackförbunden	61
6.3 Bidrag till hemlandet och anpassning till samhället Gislaved	62

6.4 Bostadslösningen.....	63
6.5 Slutligen.....	64
Referenser.....	67
Bilaga.....	71

1 Inledning

1.1 Arbetskraftsinvandringen till Sverige

Ända sedan andra världskrigets slut och fram till 70-talet växte Sveriges ekonomi. Det fanns ett behov av att fylla luckorna där den svenska manliga arbetskraften till synes inte räckte till. Den inhemska arbetskraften kunde inte fylla arbetsbristen, trots försök att få arbetsdugligt folk att flytta till bristområdena.¹

Lars Olsson, professor i historia, problematiserar det här perspektivet i sin bok *På tröskeln till folkhemmet*, 1995. Den modell som Olsson behandlar är att använda koncentrationslägerfångar som billig arbetskraft till i synnerhet det svenska jordbruket men även annan industri. Det var ett patriarkaliskt system där krigsflyktingarna hade en viss trygghet men inte kunde bryta sina kontrakt med sin arbetsgivare hur som helst. Att organisera sig fackligt var exempelvis en anledning till avsked.²

Tiden från 1860 fram till runt första världskrigets utbrott var det en "liberal epok" vid gränskontrollerna i Europa. Efter de två världskrigen och i synnerhet det andra världskriget började folkförflyttningar inom Europa att bevakas på allvar. Det var det andra världskriget som innebar de största förändringarna för Sverige vad det gäller invandringen, ett Sverige som undkommit den förstörelse som drabbade stora delar av övriga Europa under de två världskrigen.³

En snabb utveckling inom den svenska industrin hade påbörjats redan före andra världskrigets utbrott och behovet av arbetskraft fanns redan då inom Sverige för att kunna stimulera utvecklingen. Denna arbetskraft fanns i utlandet och andra världskriget medförde att många flyktingar sökte sig till det neutralt uttalade Sverige. Sverige har en lång migrationshistoria och har länge varit ett land som aktivt rekryterat arbetskraft från utlandet. I synnerhet rekryterades många

¹ Nelhans, Joachim, *Utlänning på arbetsmarknaden* - de rättsliga förutsättningarna för utlännings tillträde till den svenska arbetsmarknaden, 1973, inledning.

² Olsson, Lars, *På tröskeln till folkhemmet*, 1995, s.136ff.

³ Lundh, Christer & Ohlsson, Rolf, *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring. 2:a reviderade upplagan*, 1999, s.11.

arbetare tiden från under andra världskriget fram till 1970-talet. Det var inte enbart en rekrytering från våra nordiska grannländer utan även längre rekryteringsresor genomfördes då den inrikes arbetskraften och i flera fall kompetensen inte räckte till för att möta företagens efterfrågan.⁴

Sverige gick från att ha varit ett utvandrarsland till ett invandrarsland i och med behovet av arbetskraft. Denna höga arbetskraftsinvandring till Sverige gav effekter på samhället. Åren 1965 till 1966 ökade de jugoslaviska arbetsansölda medborgarna från 5215 till 11927. Detta var alltså en ökning med 6712 personer på bara ett år.⁵ De invandrade ska på kort tid anpassa sig och samhällena bemöta de invandrades sociala problem. Att invandrare i många fall har andra värderingar och förhållningssätt medför andra förutsättningar i det svenska samhället.⁶

Svenska Gummifabrik AB (kallas hädanefter för Gummifabriken) i Gislaved är ett tydligt exempel där företagsledningen aktivt rekryterade utländsk arbetskraft till fabriken. Omedelbart efter andra världskriget kom bland annat en stor mängd finsk - och baltisk arbetskraft till samhället Gislaved. Under 1960-talet och början på 1970-talet rekryterades arbetare från främst dåtida Jugoslavien till fabriken. Gislaved var under 70-talet ett av landets mest intensiva invandringsområden.⁷

Tillsammans var Gummifabriken och Gislaved kommun med och skapade ett välmående samhälle som var på frammarsch. Arbetskraftsinvandringen till Gislaved och Gummifabriken har varit en stark bidragande orsak till att samhället Gislaved utvecklats till huvudorten i Gislaved Kommun.⁸

Att arbetskraftsrekrytera utomlands var därför ett måste för svensk industris utveckling, inklusive Gummifabriken i Gislaved. Att det var främst jugoslaver som rekryterades från länderna utanför Norden under 60/70-talen har att göra med att

⁴ SOU 2005:50, *Arbetskraftsinvandringen till Sverige, befolkningsutveckling, arbetsmarknad i förändring, internationell utblick*, 2005, s.110ff.

⁵ Frank, Denis, *Staten, företagen och arbetskraftsinvandringen – en studie av invandringsspolitiken i Sverige och rekryteringen av utländska arbetare 1960-1972*, 2005, s.79.

⁶ Nelhans, Joachim, 1973, inledning.

⁷ Gislaved AB – en film om invandringen till Gislaved och Gummifabriken på 1970-talet.

⁸ Claesson, Sven-Ingvar, *100år med Gislaved, 1893 till 1993*, 1993.

just Jugoslaviens myndigheter liberala sin utvandringspolitik år 1963 och tillät sina invånare att söka arbete utanför landets gränser. Statistiken visar att det skedde en lavinartad utvandring/rekrytering ifrån Jugoslavien.⁹

1.2 Syfte

Åren 1962 till 1973 är en period då den utländska arbetskraftsinvandringen till Gummifabriken är aningen obeaktad vilket gör ämnet mer intressant att forska kring. Fokus för min undersökning är att få en bild av hur arbetsrekryteringen till Gummifabriken såg ut och motiverades den här tiden då Gummifabriken efterfrågade mycket arbetskraft. Ämnesvalet är även vetenskapligt intressant för att se hur den utländska arbetskraftsinvandringen har påverkat samhället Gislaved i och med Gummifabrikens expansion i bygden, samt att ta del av och analysera erfarenheter från några av de utländska arbetskraftsinvandarna, från perioden 1962 till 1973, som fortfarande bor kvar i Gislavedsbygden.

1.3 Migrationssystemet i Sverige och AMS funktion

Folkomflyttningar är vanligt och Sverige är inget undantag. Redan på tidigt 1800-talet har folk immigrerat till Sverige. Riksarkivet i Sverige började på 1990-talet att inventera arkiv runt om i riket som har bevarat handlingar om registreringen av arbetskraftsinvandringen till Sverige, med syftet att få mer kunskap och kunna dela med sig av kunskaper kring ämnet. Invandring till Sverige har alltså pågått under lång tid. I synnerhet under och efter andra världskriget har invandringen varit en orsak till hur vårt samhälle har förändrats. Sedan 1875 finns register om invandringen i Sverige. Fram till 1930 invandrade runt 400 000 människor till Sverige. Tiden 1931-1997 var siffran närmare 2 miljoner. Invandringen har i stort sett gått hand i hand med utvandringen. Efter den liberala epoken av oreglerad invandring mellan 1860 till runt 1914 infördes under första världskriget ett pass- och viseringstvång samt krav på uppehållstillstånd.¹⁰

Efter första världskriget fick begreppet flykting en mer formell definition av *Nationernas Förbund*. Den statliga kontrollen ökade även vad det gällde emigranter och immigranter. Begreppet flyktingar fick en helt annan innebörd och

⁹ Lundh, Christer, 1999, s.32.

¹⁰ Hallberg, Lars, *Källor till invandringens historia – i statliga myndigheters arkiv 1840-1990*, Borås 2001, s.11ff.

första världskriget medförde att länders gränser blev starkt kontrollerade och passkontroller började genomföras. En ny tid var på gång då "utlänningen" trädde in på marknaden.¹¹

I spåren av det andra världskriget kom många flyktingar till Sverige. Efter världskriget gick den svenska industrin på högvarv och det resulterade i stor efterfrågan på arbetskraft. Efter andra världskriget slöts det avtal mellan Sverige och andra europeiska länder såsom Ungern och Italien gällande kollektiv rekrytering av arbetskraft. Det blev dock en kortvarig sejour och företagen fick istället anmäla sina intressen till AMS (Arbetsmarknadsstyrelsen) av rekryteringsbehov. AMS samarbetade med sin motsvarighet i berörda länder. Rekryteringsprocessen skedde i samråd med AMS, arbetsgivare och parter inom arbetsmarknaden såsom de olika fackförbunden.¹²

Industrins ekonomiska utveckling i Sverige efter andra världskriget medförde att en stor efterfrågan på arbetskraft uppstod. Trots det nordiska arbetsmarknadsavtalet 1954 rådde det under 60-talet fortfarande brist på arbetare. Med sämre tider under mitten av 60-talet minskade efterfrågan på arbetskraft och AMS förespråkade en organiserad rekrytering från utomnordiska länder vid denna tidpunkt, för att ha kontroll på invandringen. Tillfälliga samhälleliga resurser fanns inte för att bemöta invandringen då inga svenskar gick arbetslösa, vilket kom att medföra sociala problem. Samtidigt på den inhemska arbetsmarknaden gick många kvinnor, äldre och handikappade arbetslösa. Detta resulterade i att åtgärder behövdes. Arbetsgivare och fack hade olika syn på den utländska arbetskraftsinvandringen. Invandringen minskar konkurrensen om arbetskraft och motverkar "löneglidningar" enligt arbetsgivarna. De fackliga organisationerna och i synnerhet LO hade en annan inställning under mitten på 60-talet. Vid en lågkonjunktur såg de riskerna med en hög arbetslöshet och att invandrare skulle konkurrera om jobben med svensk arbetskraft. Enligt LO fanns risken att kvinnor, äldre och handikappade skulle trängas undan. Att även den utländska arbetskraften skulle kunna utnyttjas med låga löner och sämre

¹¹ Sassen, Saskia, *Gäster och främlingar*, 2001, s.118f.

¹² SOU, 2005, s.115f.

arbetsförhållanden var en risk att beakta.¹³ Under 60-talets början fanns ingen officiell invandrapolitik i Sverige. Flertalet olika aktörer började uppmärksamma problematiken med kontakten med de invandrade. Anpassningsproblemen till det svenska samhället kom med språkproblemen och detta blev ett område som behövde särskilda insatser.¹⁴

Flera kontor öppnades av AMS i utomnordiska länder i mitten och slutet på 60-talet. Under 1965 började den stora invandringen från Jugoslavien och hösten samma år försökte AMS att organisera invandringen med fokus på den individuella invandringen. Belgradkontoret upprättades vid svenska ambassaden i Belgrad och var en central aktör under åren 1966-1972. På kontoret gavs information om bland annat arbetsläget i Sverige, det delades ut informationsblad och hölls frågestunder. Jugoslavisk arbetskraft som sökte sig till Sverige kunde på förhand söka och ordna med boende och jobb.¹⁵

Runt 90 procent av jugoslaverna tillhörde arbetarklassen i Sverige under år 1969. För svenskarnas del var motsvarande siffra vid samma tidpunkt 55 procent. Mycket på grund av att det tyngre arbetet ofta gavs åt och togs av den invandrade arbetskraften. År 1969 och 1970 utnyttjade 19 företag samarbetet med AMS och kontoret i Belgrad för att rekrytera arbetare från Jugoslavien.¹⁶

Invandrarbyrån inrättades 1970 för att möta de nya invånarnas behov. Den utländska invandrade arbetskraften fick tolkhjälp vid kontakter med olika myndigheter. Även skolan som kunskapsgivare har varit av stor vikt för att göra anpassningen till det svenska samhället så snabb som möjlig. "Vi hade aldrig nått vårt högindustrialiserade samhälle utan invandrare", uttryckte invandrarbyråns föreståndare Göran Malm sig år 1974.¹⁷

¹³ SOU, 2005, s.110f.

¹⁴ Sarstrand, Anna-Maria, *De första invandrarbyråerna. Om invandrares inkorporering på kommunal nivå åren 1965-1984*, 2007, s.50.

¹⁵ Frank, Denis, 2005, s.83 och s.122.

¹⁶ Frank, Denis, 2005, s.145.

¹⁷ Gislaveds hembygdsförening, *Gislavedsboken 2000*.

1.3.1 Utlänningslagar

Diverse utlänningslagar har funnits med olika innebörd för utlänningars rätt att komma in i landet. Vad lagstiftarna var eniga om var att en utlännings inträde till den svenska arbetsmarknaden skulle vara till nytta för våra samhällen. Efter andra världskriget kom andra förhållanden att gälla. En central utlänningsmyndighet inrättades – Statens utlänningskommission. Denna nya myndighet skulle hjälpa till med att anpassa invandringen efter hur den rådande arbetsmarknaden såg ut.¹⁸

I utlänningslagen 1954 var strävan att den utländska arbetskraften inte skulle vara så omfattande att det gav sociala problem. Det var enligt lagstiftaren viktigt att ha kontroll över invandringen då det i början av 60-talet var en ökning av utländsk arbetskraftsinvandring. Att redan före inresan ha ett arbetstillstånd var ett krav, annars nekades man arbetstillstånd.¹⁹

Den svenska industrins arbetskraftsbehov har växlat, vilket således har medfört stora variationer i arbetskraftsinvandringen. Flest invandrare har kommit från Finland varifrån det under 50-talet invandrade runt 10 000 per år. Åren 1964, 1965 och 1970 var det invandringstoppar till Sverige. Arbetskraftsinvandringen minskade nu bland nordbor trots det nordiska arbetsmarknadsavtalet, och AMS talade för rekrytering från utomnordiska länder. I stället kom nu en ökning från främst Jugoslavien, men även Grekland och Turkiet. Mellan 1965 och 1971 invandrade i snitt 5 000 jugoslaver per år och flertalet av dem kom att sysselsättas inom den svenska industrin.²⁰

Viseringstvånget för jugoslaver avskaffades år 1964 vilket medförde att migrationen kunde ske utan att några direkta arbeten fanns. Invandringspolitikerna var tvungna att ses över och AMS såg 1967 att bostadsproblematiken i och med den höga invandringen blev bekymmersam. Sakkunnigt folk ansåg att andra samhällsintressen såsom utbildning och andra sociala aspekter var viktiga att beakta när arbetskraftsinvandring skedde. Riksdagens riktlinjer vid samma tid var

¹⁸ Nelhans, Joachim, 1973, s.52.

¹⁹ Nelhans, Joachim, 1973, s.53.

²⁰ Lundh, Christer, Ohlsson, Rolf, *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring. 2:a reviderade upplagan*, 1999, s.64ff.

bland annat att arbetstillstånd skulle krävas för vissa perioder och för ett visst antal om det ansågs vara lämpligt. Familjemedlemmar till arbetare som fått arbetstillstånd fick följa med så länge det fanns bostad till alla.²¹

Invandringen skapade en del sociala problem i mitten på 60-talet. Invandringspolitiken omprövades och bostäder skulle vara ordnade åt de arbetsrekryterade och arbetssökande invandrarna innan de beviljades uppehållstillstånd. Således skedde en utökad kontroll av invandringen. AMS kunde även vidta åtgärder mot kollektiva arbetskraftsöverföringar och företag i behov av utländsk arbetskraft skulle i samråd med AMS bedöma behovets omfattning. Bostadsproblemen fanns redan i de orter som var i behov av arbetskraft då en tillväxt redan förekommit inom industrin. Detta gav arbetsgivaren ett större ansvar att lösa bostadsproblematiken före det att AMS kunde ge ett godkännande till ny rekrytering av utländsk arbetskraft.²²

Utlänningars anpassning till det svenska samhället var inget som beaktades i början av 60-talet. Men under mitten på 60-talet uppmärksammade AMS tillsammans med skolöverstyrelsen språkproblem. Viktig information gick inte fram till nyanlända och dessa språkbrister ledde till anpassningsproblem till det svenska samhället. Även dåvarande inrikesministern ansåg att särskilda insatser behövdes för att komma till rätta med språkproblematiken.²³ En för stor arbetskraftsinvandring kunde enligt LO:s problembeskrivning orsaka omfattande sociala och samhällsekonomiska problem. Samhällets service till de invandrade hade svårt att hinna med den ökade invandringen på 60-talet och i synnerhet om invandrargrupper hamnade på samma ort. Även motsättningar mellan svenskar och invandrade grupper riskerade att öka, och bostadsproblematik kunde uppstå i ännu större omfattning.²⁴

²¹ Nelhans, Joachim, 1973, s.70ff.

²² Nelhans, Joachim, 1973, s.75ff.

²³ Nelhans, Joachim, 1973, s.79.

²⁴ Johansson, Jesper, "Så gör vi inte här i Sverige. Vi brukar göra såhär." *Retorik och praktik i LO:s invandrarpolitik 1945-1981*, 2008, s.138ff.

1.3.2 Fackförbund, AMS och arbetsavtal

Även fackförbunden har haft inflytande på utformningen av de olika arbetsavtal som upprättats genom åren. Detta skedde då fackförbunden ansåg att den svenska industrin enbart kunde expandera med hjälp av rekrytering av den utländska arbetskraften. Fackföreningar hade också ett starkt inflytande under 60-talet och AMS och facket var tvunget att komma överens för att en ansökan om arbetstillstånd skulle tillstyrkas. En lågavlönad utländsk arbetskraft i konkurrenssyfte var något facken och AMS var hårda mot och de förespråkade likvärdighet mellan den utländska och inhemska arbetskraften.²⁵

Arbetsavtalen som berörde Sverige och Jugoslavien kom till under en tid då det svenska samhället expanderade och således var i behov av arbetskraft. De eventuella sociala problem som utländsk arbetskraft kunde medföra var något som samhället började förbereda sig på under senare delen av 60-talet, och språkutbildningen var viktig i de utformade arbetskraftsavtalen med Jugoslavien. Familjer välkomnades bland annat att följa med då sammanhållningen inom familjen ansågs främja den fasta bosättningen. Arbetskraftsavtalen gav inga garantier för en bostad medan fackföreningarna dock hade formerat villkor att det skulle uppfyllas. AMS hade som villkor att varje arbetsrekryterad från utlandet skulle erbjudas samma standard på bostad som en svensk för att på så sätt undvika att slumområden bildades.²⁶

Sveriges och Jugoslaviens regeringar träffade en överenskommelse den 16 september 1966 angående jugoslavisk arbetskraft till Sverige. Detta arbetsavtal poängterade vikten av att arbetskraftsrekryteringen skulle ske i ordnade former med berörda länders arbetsförmedlingar. Angående tillvägagångssättet vid rekrytering i Jugoslavien signerade AMS och arbetsbyrån i Jugoslavien den 27 april 1976 en överenskommelse där främst kollektiv överföring var att föredra, men att även enskild rekrytering kunde förekomma i vissa fall om det var motiverat. Arbetsgivare kunde ansöka om att få rekrytera arbetskraft utomlands, men det var enbart om lämplig arbetskraft inte fanns inom landets gränser. En

²⁵ Nelhans, Joachim, 1973, s.142ff.

²⁶ Nelhans, Joachim, 1973, s.142.

noggrann prövning skedde för att se om inte arbetskraften fanns inom landet och hänsyn togs även till de rådande jugoslaviska arbetsmarknadsförhållandena. Ansökan om överföring av arbetskraft insändes till länsarbetsnämnden som i sin tur skickade handlingarna via AMS till arbetsbyrån i Belgrad. En särskild kommitté utsåg och informerade om förhållandena i Sverige samt ordnade med uppehålls- och arbetstillstånd. I de fall som enskild rekrytering av arbetskraft förekom fick den person som erbjudits arbete i Sverige själv ordna med arbetstillstånd via ambassaden. Den jugoslaviska arbetsmarknadsmyndigheten tillstyrkte eller avstyrkte slutligen ansökan.²⁷

Ett krav på företagen under de organiserade överföringarna var att de skaffade fram bostäder åt de utländska arbetarna. Om inte bostadsfrågan var löst på ett tillfredställande sätt fick de som regel sina ansökningar av utländsk arbetskraft avvisade. Då infann sig problemet att lösa bostadsfrågan samtidigt som arbetskraftsavtalet mellan Sverige och Jugoslavien sa att familjemedlemmar gärna fick följa med. En bostadsbrist som fanns för en arbetare blev inte bättre när arbetsavtalen förespråkade att hela familjer skulle följa med. Företagen uttalade då en önskan om att få rekrytera familjer, men om inte bostadsfrågan gick att lösa var önskan att helst rekrytera en ensamstående.²⁸

Fackföreningar såg en risk i vad denna arbetskraftsinvandring kunde få för följder. En mer organiserad arbetskraftsinvandring trädde i kraft år 1966, vilket innebar att arbetstillstånd före överföring var ett krav innan en överföring kunde äga rum. Resultatet blev mer organiserad arbetskraftsinvandring genom AMS.²⁹

1.4 Disposition

Inledningsvis kan ni i kapitel 1 läsa om arbetskraftsinvandringen till Sverige, uppsatsens syfte, migrationssystemet till Sverige och avgränsningar. Ni får även ta del av tidigare forskning kring ämnet samt uppsatsens frågeställningar i kapitel 1. I kapitel 2 presenteras teoretiska och metodiska utgångspunkter följt av kapitel tre som handlar om Svenska Gummifabrik AB och samhället Gislaved. I kapitel 4

²⁷ Utkast ur Handboksblad, Utländsk arbetskraft – arbetskraftsrekrytering i Jugoslavien: Avtal mellan Sverige och Jugoslavien, 1976-06-30, F1V:a:11.

²⁸ Frank, Denis, 2005, s.84f.

²⁹ Lundh, Christer, Ohlsson, Rolf, 1999, s.102f.

kan ni läsa om rekryteringen av arbetskraft till Gummifabriken och i kapitel 5 återges intervjuobjektens levnadsberättelser samt resultaten av intervjuerna. Avslutningsvis i kapitel 6 ges en slutdiskussion.

1.5 Avgränsning

Jag har med undersökningen inte haft som avsikt att ge en heltäckande och generell bild. Snarare har en mer djupgående detaljstudie med relativt kort tidsperspektiv gjorts utifrån syftet med min undersökning. Uppsatsens omfång ger en begränsning som enbart möjliggör en kortare sammanfattning av Sveriges migrationshistoria där fokus riktas på Gislaveds migrationshistoria. Jag har valt att begränsa undersökningens tidsomfång från 1962 till 1973. De politiska förändringar som skedde i Sverige år 1966 resulterade i en mer invandrarvänlig politik vilket innebar att främst jugoslavisk arbetskraft rekryterades och sökte sig till bygden under denna period. Undersökningen lyfter även fram arbetskraftsinvandrarernas egna upplevelser – hur de blev bemötta och omhändertagna av Gummifabriken och Gislaveds kommun.

1.6 Tidigare forskning om arbetskraftsinvandringen från Jugoslavien till Sverige

Det finns en del tidigare forskning om arbetskraftsinvandring till Sverige med fokus på 1960-talet – och mer specifik forskning om arbetskraftsinvandringen från Jugoslavien. Arbetskraftsbrist i Sverige under 1960-talets början medförde att invandrarströmmarna samma tid förändrades med ett ökat invandringsantal från Jugoslavien. Johan Svanberg, disputerad i Historia, undersöker i *Minnen av migrationen* arbetskraftsinvandringen från Jugoslavien till Svenska Fläktfabriken i Växjö kring 1970-talet, där han samtidigt redogör för den jugoslaviska invandringen till Sverige under 1960 – och 1970-talen. Sverige blev under andra världskriget ett invandrarland där flyktingar bidrog till Sveriges ekonomi och goda erfarenheter av dessa flyktingar medförde en aktiv rekrytering från utlandet efter kriget till platser där det fanns ett behov av arbetare. Svanberg visar på fackets betydelse som inflytelserik aktör i frågor som rörde arbetskraftsimport. Under början av 70-talet var det fackförbundens rekommendationer som AMS rättade

sig efter.³⁰ Rekryteringen av utländsk arbetskraft på 60-talet och början av 70-talet är lite obeaktad och Svanberg lägger tonvikt på jugoslavisk arbetskraftsinvandring, något som även jag har valt att fokusera på.³¹

Mycket av tidigare forskning av just invandringen till Sverige under efterkrigstiden saknar levnadsberättelser och handlar mycket om två nivåer – politiken *eller* arbetslivet vad det gäller arbetskraftsinvandringen. Denis Frank har i sin avhandling *Staten, företagen och arbetskraftsinvandringen* inriktat sig på hur invandringen ur ett politiskt perspektiv förändrades år 1967. Författaren behandlar även den organiserade rekryteringen av utländsk arbetskraft under den tid som även min uppsats berör och är således av intresse. Den utomnordiska arbetskraftsinvandringen ökade under 60-talet och Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) hamnade i en situation då immigranter kom till Sverige utan ordnat boende, arbete och arbetstillstånd och således utan försörjningsmöjligheter. AMS var tvungen att agera för att komma till bukt med denna oreglerade invandring. Enligt Frank var det företagen som styrde vilka migrationsströmmarna var till landet och företagen bidrog på så sätt till det svenska samhällets ojämlikhet.³² Men Frank utelämnar immigranternas egna upplevelser och deras möten med de svenska företagen och arbetarna.

Billy Ehn ger i boken *Sötebrödet*, 1975, en modell av utvandringsbeslutens omständigheter. Ehn frågar sig vilka jugoslavernas villkor var i hemorten - ekonomiska, sociala och vilka framtidsambitioner de hade. Det vill säga hur pass rotade var de. Framtidsutsikterna i hemlandet eller det nya landet är viktiga. Blir inte den materiella levnadsstandarden högre med tiden gör det valet att lämna sitt hemland enklare. Men majoriteten stannar ändå kvar trots att framtidsutsikterna är sämre. Det är denna omständighet som Ehn försöker förklara. Att "starta nytt liv", "höja arbetsstandarden" och "spara pengar" är inte förklaringar nog som det jugoslaver ville uppnå. Den ekonomiska och sociala aspekten spelar in men är inte avgörande, utan personliga omständigheter spelar i allra högsta grad en

³⁰ Svanberg, Johan, *Minnen av migrationen – arbetskraftsinvandringen från Jugoslavien till Svenska Fläktfabriken i Växjö kring 1970*, Göteborg 2005, s.64.

³¹ Svanberg, Johan, 2005.

³² Frank, Denis, 2005.

viktig roll i besluten. Ehn nämner att det inte var en speciell kategori som emigrerade utan orsaken var just strävan att få det lite bekvämare.³³

Joachim Nelhans utreder i sin avhandling *Utlänning på arbetsmarknaden* den svenska statens invandringspolitik, utlänningslagar och dess tillkomst. Nelhans riktar även fokus mot fackföreningsrörelsens inställning till den utländska arbetskraftsinvandringen, där han nämner att de utländska arbetskraftsinvandrarna ofta fick de monotona och tunga uppgifterna. Likt Frank så visar Nelhans att företagens påverkan är stor och när storföretagen själva började värva arbetare så rubbade de statens sociala program.³⁴

Även sociologen Wuokko Knocke studerar svenska fackföreningars förhållande till arbetskraftsinvandrarna i *Invandrare möter facket* (1973). Där söker hon kartlägga de invandrades möten med fackföreningsrörelsen i Sverige.³⁵ Det var viktigt för likställigheten att de utländska rekryterade var medlemmar i facket. LO (Landsorganisationen i Sverige - Centralorganisation för arbetarrörelsens fackförbund) och SAF (Svenska arbetsgivareföreningen) rekommenderade att de nyanlända borde ansluta sig. Även Lundh och Olsson undersöker fackföreningens roll i den mer systemreglerade invandringen med fokus på de politiska förändringar som skedde åren 1966/67, då det förespråkades en invandrarvänlig politik.³⁶ Det finns mycket material att tillgå när det gäller: Sveriges ekonomiska tillväxt efter andra världskriget, det ökade behovet av arbetskraft, Sverige som invandringsland, samt hur politiken utformades för att möta och reglera arbetskraftsinvandringen under denna period.

³³ Ehn, Billy, *Sötebrödet – en etnologisk skildring av jugoslaver i ett dalsländskt pappersbrukssamhälle*, 1975, s.34.

³⁴ Nelhans, Joachim, 1973, s.68ff.

³⁵ Knocke, Wuokko, 1973.

³⁶ Lundh, Christer, Olsson, Rolf, 1999, s.64ff.

1.7 Frågeställningar

Uppsatsen handlar om arbetskraftsrekryteringen och arbetskraftsinvandringen till Svenska Gummifabrik AB i Gislaved mellan 1962 till 1973 och vilken betydelse den utländska arbetskraften haft för bygden. Utifrån uppsatsen övergripande syfte försöker undersökningen ge svar på följande frågeställningar:

- Hur såg rekryteringen av den jugoslaviska arbetskraftsinvandringen ut till Gummifabriken?
- Vilken inställning hade AMS, fackförbundets och arbetsgivaren till denna arbetskraftsinvandring?
- Vilken betydelse har arbetskraftsinvandringen haft för bygden och i synnerhet då den jugoslaviska arbetskraftsinvandringen?
- Hur stämmer de jugoslaviska levnadsberättelserna överens med tidigare forskning som bygger på skriftliga källor och arkivmaterial?

2 Teoretiska och metodiska utgångspunkter

2.1 Migrationsteorier

Det går att angripa migrationsteorier på flera olika sätt. Lundh och Ohlsson (1999) förklarar *push-pull*-teorin i boken *Från arbetskraftimport till flyktinginvandrare*. *Push-pull*-teorin behandlar kortfattat hur den privata ekonomin och individen i stora drag styr flyttningsbesluten. Men den förklaringen är lite mer komplex än så. Strävan efter bättre förhållanden förutsätter att det land man emigrerar till erbjuder bättre levnadsvillkor för den specifika individen. Alla olika parametrar ska vägas in för att fatta ett så korrekt beslutsunderlag som möjligt. En individ:

flyttar vanligtvis inte därför att det är dåliga förhållanden i hemlandet eller bra förhållanden i destinationslandet. Man flyttar främst därför att det är bättre förhållande i destinationslandet än i hemlandet.³⁷

Flertalet olika faktorer styr våra val, vissa mer avgörande än andra, till exempel arbete, social trygghet, boende, levnadsstandard, framtid och så vidare. Lundh nämner att invandringen efter andra världskriget främst handlat om den ekonomiska aspekten. Sverige har varit ett land som har utvecklats och förbättrats och blivit mer attraktivt att söka sig till. Denna enkla förklaring till *push-pull*-tekniken håller dock inte. Då skulle majoriteten av befolkningar flytta på sig och så är inte fallet. Människors val att flytta kan vara från helt frivillig till ofrivillig migration och ge oss helt andra förklaringar till migrationsteorier. Konjunkturer styr exempelvis gärna tidpunkten för migrationen, även om beslutet kan ha funnits länge. Vilka är möjligheterna till jobb, skola, boende etc. för den period man ämnar immigrera?

Det går att se att konjunkturerna påverkar folkflyttningar. En god ekonomisk utveckling i ett land innebär inte nödvändigtvis att fler "arbetsdugliga" kommer in i landet även om de söker sig dit. Vanligast är att liberala regleringsinstrument utformas vid ekonomiskt sämre tider.³⁸

³⁷ Lundh, Christer, Olsson, Rolf, 1999, s.14.

³⁸ Lundh, Christer, Olsson, Rolf, 1999, s.18.

Push-pull-tekniken i all sin enkelhet tar inte hänsyn till olika kostnader som det innebär att immigrera. En mängd hinder finns som förhindrar flyttning och höga kostnader är en del av dem. Lundh påpekar dock att det sällan är de fattigaste som utvandrar utan det brukar röra sig om medelklassen i de länder som de utvandrar ifrån. Även tidigare migration påverkar vart framtida flyttströmmar leder. Förekommer det redan boende som spridit information och talar positivt om landet de bor i ökar chanserna till "kamratrekrytering".³⁹

Det går att se tydliga skillnader mellan individuell migration jämfört med familjers migration. Som enskild är det enklare att fatta beslut att migrera, men även bland familjer är det vanligt att en familjemedlem migrerar först och i ett senare skede söker sig familjen efter, så kallad kedjemigration. Hur familjer eller individer väljer att prioritera spelar in till stor del. Även ett långsiktigt planerande kan acceptera att levnadsstandarden är lägre till en början för att på sikt bli bättre.

Migration är en process av sekventiella beslut (skeenden i tid, på varandra följande) som innebär stora uppoffringar för individen. Lundh och Ohlsson talar även om *livscykelperspektivet* för att förstå drivkrafterna bakom beslut att migrera. En tillfällig förbättring av sin levnadsstandard är inte tillräckligt skäl att röra på sig. Flera av de utländska arbetskraftsinvandrarerna till Sverige på 60-talet hade som första tanke att stanna en kortare tid för att sedan återvända till sitt hemland igen. Resultat av sekventiella beslut fick dock många att stanna kvar en längre tid i Sverige.⁴⁰

Jesper Johansson diskuterar migrationssystemteori i texten *Globala och lokala perspektiv på kvinnliga erfarenheter av migrationen*, 2010. Även Johansson behandlar *push-pull*-paradigmet som har dominerat migrationsforskningen under en tid, där de sociala och ekonomiska mönstren främst styr utvandringen. Men migranterna bör enligt författaren ses som "flerdimensionella" aktörer och

³⁹ Lundh, Christer, Ohlsson, Rolf, 1999, s.20.

⁴⁰ Lundh, Christer, Ohlsson, Rolf, 1999, s.23.

migrationerna som mer komplext strukturella.⁴¹ Det finns flera anledningar till varför migranterna utvandrar/invandrar och det finns fler långsiktiga, strukturella skäl till invandringen. Ett land med avstannande industri eller som inte förefaller kunna utvecklas ekonomiskt tenderar att skapa fler utvandrare och vice versa.

Migrationssystemteorin är ett sammansatt mönster där personligheten hos individen är avgörande. Jesper Johansson talar om subsystem-migrationsströmmar och migrationsrörelser som särskiljs av tid, ursprung, mål och syften. Det vill säga olika motiv bakom varför människor väljer att migrera. Men migration är i huvudsak ett kollektivt fenomen där strävan efter bättre levnadsstandard och framtidsutsikter är det centrala.⁴² Lundh och Olsson tenderar att se mer från det ekonomiska perspektivet som drivfaktor vid val av flytt till annat land. De trycker mycket på invandringslandets ekonomiska standard, levnadsstruktur – och ekonomiska tillväxt. Ett livscykelperspektiv.

Johansson ser det sociala och personliga planet som drivkrafter. Men trots individens strävan efter bättre levnadsstandard och framtidsutsikter ser han migrationen som ett kollektivt fenomen.

Jag kommer att utifrån ovannämnda teoretiska utgångspunkter diskutera arbetskraftinvandringen från dåvarande Jugoslavien till Gummifabriken och dess effekter på människorna som kom till samhället Gislaved och på själva samhället.

2.2 Arbetsgivare, fackföreningar och migrationer

Johan Svanberg behandlar i sin avhandling *Arbetets relationer och etniska dimensioner*⁴³ olika parter inställning till migrationer och invandrare som en del i relationen mellan arbetare och arbetsgivare. I avhandlingen tar Svanberg upp att det ofta är ett förbisettt faktum att arbetsgivare i högteknologiska industriländer hellre anställer immigrerad arbetskraft trots att det finns inhemsk arbetskraft att tillgå. Detta har varit för att hålla nere lönenivåerna och splittra arbetarna efter

⁴¹ Johansson, Jesper, *Globala och lokala perspektiv på kvinnliga erfarenheter av migrationen*, 2010, s.158.

⁴² Johansson, Jesper, 2010, s.159.

⁴³ Svanberg, Johan, *Arbetets relationer och etniska dimensioner: Verkstadsföreningen, metall och externa vid stålpressnings AB i Olofström 1945-1952*, 2010.

etniska linjer. En medveten splittringsstrategi har i praktiken använts av arbetsgivare.⁴⁴

Oftast har immigranterna inga kunskaper om fackföreningar men det finns även gånger då inhemsk arbetskraft och immigranter har gått tillsammans och kämpat för sina arbetsrättigheter. Denis Frank hävdar dock att det finns få belägg för att svenska förestagledningarna anställde utländsk arbetskraft "med syfte att skapa splittring i arbetarklassen och därmed försvaga denna".⁴⁵ Han menar istället att olika "praktisk-integrativa" skäl vägde tyngre när arbetsledningen valde rekryteringsgrupper.⁴⁶ Men å andra sidan kanske inte företagsledningen såg splittringen som en målsättning med rekryteringen utan det blev en positiv bieffekt. När ökad efterfrågan på arbetskraft uppstod i Sverige efter andra världskriget önskade företagarna anställa utlandsfödd arbetskraft medan arbetarnas organisationer argumenterade för inhemska reserver. Det var dock skilda ståndpunkter i denna fråga. LO:s syn på kvinnliga arbetare som den inhemska reserven syftade på var motsägelsefull. Det var långt ifrån en självklarhet i 1940-talets Sverige att gifta kvinnor skulle arbeta. LO kulturen var mansdominerad och åsikterna var att kvinnans plats var i hemmet. Enligt historikern Yvonne Hirdman såg de svenska fackföreningsmännen att arbetarna som redan fanns på arbetsmarknaden skulle gå före hellre än att använda kvinnor och invandrare.⁴⁷

Forskarparet Kristina Meurle och Mile Andić visar att ett industriföretag i Göteborg på 1960-talet gärna såg att dess tilldelade rekryteringskvot bestod av jugoslaviska jordbruksarbetare eller fiskare. Trots att detta rörde sig om personer som inte hade arbetat inom industrin tidigare och saknade erfarenhet av fackliga traditioner som liknade de svenska industriarbetarnas, så anställdes gärna denna arbetskraft. Stefan F Hjartarsson och Peter Knutar påpekar att anställningen av

⁴⁴ Svanberg, Johan, 2010, s.79f.

⁴⁵ Svanberg, Johan, 2010, s.82.

⁴⁶ Svanberg, Johan, 2010, s.82. Termen "praktisk-integrativa" skäl har jag inte lyckats finna någon annanstans. Jag har emellertid utgått från att härmed åsyftas att arbetsgivarnas främsta målsättning var att helt enkelt försöka rekrytera de arbetare som man trodde skulle vara dugliga samt kunna smälta in på arbetsplatsen och i samhället.

⁴⁷ Svanberg, Johan, 2010, s.81.

invandrarearbetare under efterkrigstiden gav arbetsledningen "fler möjligheter att splittra arbetarkollektivet".⁴⁸

Invandrade arbetare i industrialiserade västländer anställdes vanligtvis oftast i botten av arbetsmarknadshierarkin. Denis Frank som studerat jugoslavisk arbetskraft till Sverige 1966-1971 hävdar att företagsledningar i allmänhet föredrar att anställa genom omplaceringar inom företaget. När de en gång börjat rekrytera exempelvis jugoslavisk arbetskraft fortsätter företaget oftast med detta. Den utländskt rekryterade arbetskraften accepterade ofta de slitsamma arbetsuppgifterna utan att klaga.⁴⁹

Migrationsforskarna Penninx och Roosblads delaktighet i en studie över fackliga attityder till invandring behandlar tre grundläggande och generella dilemma som fackliga organisationer i invandringsländer ställs inför i samband med arbetskraftsinvandring. *Första dilemmat* handlar om rekrytering och invandring - samverkan och motstånd. Samverkar den berörde fackliga organisationen med företag och myndigheter eller motsätter de sig invandringen? Den fackliga organisationen kan befara att arbetskraftsinvandrarna utgör en nackdel för existerande medlemmar med tanke på lönenivåer och arbetets organisering. Fackorganisationen kan även frukta att arbetsledningen har för avsikt att använda sig av den nyrekryterade arbetskraften vid konflikter. Men å andra sidan kan de se arbetskraftsstyrkan som en nödvändighet för att det allmänna välbefindandet skall kunna utvecklas och därmed också medlemmarnas.⁵⁰

Andra dilemmat är när migranterna har börjat på arbetsmarknaden i det nya landet. Fackföreningen kan räkna in de nyanlända arbetarna som fullvärdiga medlemmar eller välja att behandla dem som en speciell kategori utan fullvärdigt medlemskap. Det kan även vara tal om att arbetarna utestängs från organisationen vilket för dem medför en svagare position och utsatthet gentemot arbetsgivaren. Problemet hänger ihop med fackliga organisationers förhållningssätt till invandringen i sig. Ur ett fackligt perspektiv kan det vara logiskt

⁴⁸ Svanberg, Johan, 2010, s.82.

⁴⁹ Svanberg, Johan, 2010, s.82ff.

⁵⁰ Svanberg, Johan, 2010, s.83.

att motsätta sig invandring utifrån de ekonomiska argumenten, men att det är ytterst betydelsefullt att organisera alla invandrade arbetare när de väl finns i landet.⁵¹

Det *Tredje dilemmat* är de fackliga organisationernas handlande i ett längre tidsperspektiv efter att migranterna har skrivits in som medlemmar. Behandlar fackföreningen alla arbetarna lika eller förekommer särbehandling? Invandrarstatusen för ofta med sig ett sämre utgångsläge då de fackliga strukturerna är formade långt före deras ankomst. Följden av eventuella motsättningar kan bli att vissa grupper underställs. Den svenska fackföreningsrörelsen har konsekvent framställt utlandsrekryterade arbetare som oengagerade och fackligt passiva.⁵²

2.3 Metod

Avsikten med denna del av arbetet är att delge vilken metod min undersökning grundas på. Den metod jag anser vara bäst lämpad för min undersökning är den hermeneutiska och den muntliga berättelsen. Detta eftersom jag tror mig nå en djupare förståelse och större insikt för det ämne som jag studerar genom ett fåtal djupgående intervjuer, än vad flertalet ytliga intervjuer skulle ge.

2.3.1 Hermeneutik

Inom den humanistiskt vetenskapliga vetenskapsgrenen är den hermeneutiska tolkningsläran den vedertagna. Mitt uppdrag är att studera och tolka mina intervjuobjekt för att nå en djup kunskap om det som utmärker sig, snarare än att nå kunskap om det allmänna. Målet är inte att nå allmänna och generaliserbara resultat med undersökningen, utan snarare att nå djupare förståelse för arbetskraftsinvandringen; och då med fokus på Gislaved och Gummifabriken och utifrån mina intervjuobjekts historier. Min förförståelse ses som fördelaktig för undersökningen, men jag måste vara medveten om att jag vid själva tolkningen förstår och tolkar andra genom mig själv.⁵³

Jag är medveten om att genomförandet av en hermeneutisk undersökning inte ger några "absoluta sanningar", utan att studiens utseende och resultat till viss del

⁵¹ Svanberg, Johan, 2010, s.84.

⁵² Svanberg, Johan, 2010, s.85.

⁵³ Patel, Runa, Davidsson, Bo, *Forskningsmetodikens grunder*, 2003, s.28ff.

är en följd av vem jag är, min tidigare erfarenhet och framförallt min förförståelse. Den hermeneutiska cirkeln har en betydelsefull roll inom hermeneutiken. Begreppet grundar sig på skillnaden som ligger mellan undersökarens värdering och uppfattning av företeelsen i ett visst sammanhang. Således beror tolkningen av en intervju såväl på intervjuarens värderingar och uppfattningar och hur han väljer eller inte väljer att se olika samband, som även på den intervjuades eget urval och tolkning när han eller hon berättar sin historia och svarar på frågor. I forskningsprocessen sammanvävs sedan dessa två uppfattningar genom ett växelspel mellan forskaren och dennes objekt. Den strävan undersökaren har är att se olika samband mellan det hon ska tolka, sin egen förförståelse och det sammanhang som tolkningen sker i.⁵⁴

Den hermeneutiska cirkeln påpekar undersökarens ständiga arbete med att tolka och förstå delar och helhet vid undersökningar. Med denna förförståelse kan forskaren ytterligare en gång tolka delarna och därmed erhålla ytterligare fördjupad förståelse. Vad jag måste vara medveten om är min förförståelse för ämnet, eftersom denna påverkar mig vid själva tolkningen. De tolkningar jag gör blir till viss del personliga, då jag tolkar andra genom att utgå från mig själv. Det blir därmed svårt att avgöra huruvida min tolkning är rimlig eller inte rimlig. Tanken med hermeneutisk forskning är att ju flera tolkningar som görs, desto större är chansen att jag når en opartisk tolkning. Vid tolkningen av ett speciellt ämnesområde kan två undersökare nå olika resultat, eftersom den tolkning vi gör bygger på vår förförståelse.

2.3.2 Kvalitativ metod

Valet föll på att använda mig av kvalitativ metod då jag önskar skapa mig djupare kunskaper om och ökad förståelse för det fenomen som belyses i min studie. Jag har valt bort den kvantitativa metoden som skulle gett mig ett resultat med en stor bredd, som jag sedan kan generalisera utifrån. Min önskan är istället att jag själv uppnår samt ger dig som läsare en djupare förståelse kring den utländska arbetskraftsinvandringen betydelse och hur rekryteringen gått till. Vid kvalitativa undersökningar finns det ingen exakt bestämd metod för hur bearbetningen av

⁵⁴ Patel, Runa, Davidsson, Bo, 2003, s.30 och Holme, Idar Magne & Solvang, Bernth Krohn, *Forskningmetodik – om kvalitativa och kvantitativa metoder*, 1991, s.104.

studien ska genomföras, därför är det viktigt att jag som forskare noggrant redovisar för läsaren hur jag gått tillväga så att undersökningen ska kunna återupprepas och för att dess validitet ska stärkas. Vid kvalitativa studier ska en god giltighet genomsyra samtliga delar av forskningen. För att exemplifiera detta kan validiteten kopplas till huruvida forskaren lyckats med att ta emot ett empiriskt underlag som det går att göra en trovärdig tolkning av.⁵⁵

Patel och Davidssons uppfattningar kring kvalitativ forskning lyder:

”Eftersom varje kvalitativ studie i någon mening är unik är det viktigt att den kvalitativt inriktade forskaren noga beskriver forskningsprocessen så att de som tar del av resultaten kan bilda sig en uppfattning om alla de val som forskaren gjort”⁵⁶

Jag har i den genomförda undersökningen använt mig av metodtriangulering. Metodtriangulering innebär att man stärker studiens validitet genom att nyttja flera olika datakällor. I detta fall består datakällorna av intervjuer, statistiskt material och teoretisk litteratur. Såväl intervjuer med arbetskraftsinvandrare såsom beställt material ifrån arkivdepån i Söderhamn (där har jag fått material och korrespondenser som berör Arbetsmarknadsstyrelsen, Svenska Fabriksarbetareförbundet och Länsarbetsnämnden i Jönköping) samt arkivmaterial ifrån Gummifabrikens företagsarkiv i Gislaved har analyserats i undersökningen.

Dessa tre skilda informationskällor jämförs senare för att ge en tydligare bild av ämnet som uppsatsen behandlar. Min förhoppning är att kunna se skillnader och likheter, mellan de upplevelser som invandrarna jag intervjuar återger och den generella bild litteraturen jag presenterar ger.⁵⁷

Dessa datakällor har jag sedan utifrån min förförståelse tolkat med en önskan om att själv få och att ge dig som läsare en djupare förståelse för och ökad kunskap

⁵⁵ Patel, Runa, Davidsson, Bo, 2003, s.102ff.

⁵⁶ Patel, Runa, Davidsson, Bo, 2003, s.106.

⁵⁷ Patel, Runa, Davidsson, Bo, 2003, s.102.

om arbetskraftsinvandringens betydelse för såväl Sverige som helhet som på lokal nivå.

2.3.3 Kvalitativ intervju och intervjuguide

För att själva intervjun ska lyckas är det viktigt att jag klargör mitt syfte för den intervjuade samt att jag förväntas motivera de intervjuade och berättar för dem att deras bidrag är viktigt och har stor relevans för min undersökning. Att försöka bygga upp en personlig relation och att visa empati och intresse för intervjupersonens tankar stärker intervjuernas validitet.⁵⁸

Själva intervjusituationen bör i största möjliga utsträckning påminna om ett vanligt samtal, men att det faller inom ramarna för undersökningens tema. Frågorna till intervjupersonerna har varit öppna och ordningen på frågorna har varit personanpassade och skiljer sig från gång till gång, samt att jag låter den intervjuade tala öppet om temat med så lite styrning av mig som möjligt.⁵⁹

Vad denna form av intervju kräver är att jag i rollen som intervjuare är påläst kring mitt tema och därmed, om så skulle behövas, till viss del kan styra samtalet så det stannar inom temats ramar. Vidare bör jag som intervjuare försöka hålla mig på samma språkliga nivå som den intervjuade och de följdfrågor jag formulerar bör baseras på den intervjuades tidigare svar.⁶⁰

Intervjuerna har utförts i invandrarnas hem, en miljö som för dem upplevs som stillsam och trygg. Tanken är att invandrarna skall känna sig trygga och därmed underlätta intervjusituationen när jag tar del av deras kunskap och tankar.⁶¹ För att ytterligare skapa en trygg intervjusituation har jag inte använt mig av bandspelare för att dokumentera intervjuerna, i tron om att bandspelaren upplevs som hämmande för de intervjuade och den dialog vi för. Vid intervjuerna har en intervjuguide nyttjats för att begränsa min styrande påverkan. Strävan var att de som intervjuades själva, till viss del, skulle styra intervjuerna.

⁵⁸ Patel, Runa, Davidsson, Bo, 2003, s.70ff.

⁵⁹ Bell, Judith, *Introduktion till forskningsmetodik, (3:e upplagan)*, 2000, s.119.

⁶⁰ Trost, Jan, *Kvalitativa intervjuer*, 2003s.19ff och Patel, Runa, Davidsson, Bo, 2003, s.71.

⁶¹ Holme, Idar Magne, Solvang, Bernth Krohn, 1991, s.124.

Det finns stora fördelar i att arbeta med muntliga källor och hur muntlig historia kan tolkas i relation till hur skriftliga källor tolkas. I intervjuer är det en fördel att kunna välja sina intervjuobjekt och styra över utformningen av intervjun. Till skillnad från skriftligt bevarat arkivmaterial så kan personen som arbetar med intervjuerna återkomma till intervjuobjekten för eventuella kompletteringar eller andra funderingar som dykt upp. Den kritik som ges mot användandet av muntlig historia kontra de skriftliga är *samtidskriteriet*. Vi har tendenser att glömma med tiden eller omedvetet ändra historiens förlopp. Därav anser många att tillförlitligheten är mindre i de muntliga källorna.⁶²

Skillnaden i arbetet med muntliga och skriftliga källor är stora. I de muntliga kan du som intervjuare påverkas av tonlägen, gester, rytmer med mera. En ren text kan sällan återge de anblickarna. Men även skriftliga källor har likheter med muntliga berättelser. Skriftligt arkivmaterial bygger inte sällan på muntliga uttalanden.⁶³ Vissa historiker hävdar att muntlig historia är som vilken annan historia som helst, att alla källor är skapade av någon vid ett speciellt tillfälle i ett särskilt syfte och kontext och att det bör beaktas vid all källhantering.⁶⁴ Kritiken mot muntlig historias tillförlitlighet har hjälpt till att utveckla metoder för intervjuer och ge den muntliga historien sin styrka.⁶⁵ Skapelseprocessen i en muntlig källa är mer konkret än i den skriftliga. Men risken finns att det förflutna som återges av ett intervjuobjekt blandas med andra bekantas upplevelser. Att ett samspel med andras upplevelser återges är således inte hel ovanligt.⁶⁶

2.3.4 Urval, etiska överväganden och skevhet

Ett metodproblem med muntlig historia är urvalet. Urvalsmodellen innebär att välja de individer, i detta fall de invandrare i Gislaved, som fanns tillgängliga och som var villiga att medverka i undersökningen. Till hjälp att välja intervjuobjekt tog jag Olle Larsson vid Gislaveds industrimuseum.⁶⁷ Vikten av källans värde och att

⁶² Svanberg, Johan, 2010, s.89ff.

⁶³ Svanberg, Johan, 2010, s.90.

⁶⁴ Thor, Malin, *Tankar om källkritik och Oral history*, 2003, s.7.

⁶⁵ Hansson, Lars, Thor, Malin, *Muntlig historia*, 2006, s.10.

⁶⁶ Svanberg, Johan, 2010, s.91.

⁶⁷ Olle Larsson kan ses lite som ett vandrare lexikon vad det gäller Gummifabrikens historia. Olle var själv verksam som kemist vid fabriken mellan 1955 och 1993. Han har varit kommunpolitiskt engagerad mellan 1966-1998, varit fackligt aktiv i SIF och facklig representant i Gummifabrikens ledningsgrupp. Olle är för nuvarande pensionär och hjälper Gislaveds Industrimuseum att iordningställa Gummifabrikens företagsarkiv som placerats där sedan nedläggningen.

varje levnadsberättelse är unik gör att representativitets och urvalsproblematiken inte blir felställd.⁶⁸ Emellertid är det viktigt att jag innan intervjuernas genomförande har en god uppfattning om vilka faktorer som ses som relevanta inom temat ramar. Dessa faktorer har sammanfattats i min intervjuguide (se bilaga 1). Guiden behöver varken till innehåll eller till ordningsföljd följas utan det viktiga är att intervjuerna håller sig inom temats ramar.⁶⁹

Forskningsetik handlar om att vara tydlig när överenskommelser görs med de personer som innefattas av undersökningen. De etiska aspekter som jag framförallt har strävat efter att följa är att få de intervjuades samtycke, att bevara deras konfidentialitet, att trygga deras anonymitet för dem som önskar det, samt att ge dem förståelse för undersökningens syfte.⁷⁰

Vid undersökningar finns alltid en risk att en viss skevhet uppstår, i synnerhet då intervjuer utförs. En stark vilja hos respondenterna att göra mig som intervjuare till lags kan bidra till att resultaten från intervjuerna blir skeva. Skevheten kan jag som forskare till viss del minska genom att vid intervjuerna vara medveten om ovan nämnda effekter och att jag försöker att kontrollera mig själv i att undvika problemen. Genom denna medvetenhet stärks till viss del min undersöknings validitet något.⁷¹

⁶⁸ Svanberg, Johan, 2010, s.92.

⁶⁹ Trost, Jan, 1993, s.50.

⁷⁰ Holme, Idar Magne, Solvang, Bernth Krohn, 1991, s.40 och Bell, Judith, 2000, s.38ff.

⁷¹ Bell, Judith, 2000, s.123.

3 Empirisk undersökning - Gummifabriken

Gummifabriken i Gislaved och dess bildande och framväxt har haft stor betydelse för Gislavedsbygden. Företagets historik är viktig att ta del av när uppsatsen behandlar den utländska arbetskraftsinvandringen till fabriken. Vidare behandlas i kapitlet hur rekryteringen gått till och vilka olika organ som var inblandade vid de utländska arbetskraftsrekryteringarna till fabriken.

3.1 Samhället Gislaved

Gislaved var till en början en vanlig bondby i Småland. Med byns tre gästgivargårdar, årliga marknader, kreatursmöten och torgdagar blev så småningom Gislaved mötesplatsen för socknar runtomkring och centrum för den småländska småindustribygden. Nissan som rinner och fortfarande rinner genom samhället spelade en viktig roll i att Gislaved blev mötesplatsen. Den var en naturlig färdväg under århundraden mellan Halmstad och Jönköping och ledde till att Nissastigen kom till. Dessa två faktorer, Nissan och Nissastigen har varit viktiga och bidragit till Gislaveds utveckling.⁷²

Då Nissans fallhöjd var 24 fot kunde kraften i vattenfallet utnyttjas till masugnar och kvarnar kunde drivas, vilket gjorde att Gislaved blev en bruksort med god framgång under 1800-talets början. Fram till 1890-talet hade Gislaved som bruksort gått från glas- till trästillverkning. Järnbruket var nedlagt och tillhörande skog hade sålts till ett Göteborgsföretag. När skogsområdena var avverkade klev två bröder in i handlingen.⁷³

3.1.1 Bröderna Gislow

Det nedläggningshotade bruket köptes av fabrikör Carl Gislow som tillsammans med sin bror Wilhelm startade en mindre gummifabrik och senare bildade ett aktiebolag. Med de två bröderna Carl och Wilhelm Gislow förändrades industriutvecklingen drastiskt och sagan om gummiindustrin i Gislaved tog sin början. Mellan åren 1892 och 1895 tog den svenska gummiindustrin fart och orter

⁷² Gislaveds Industrimuseums Arkiv, Box 19 B:12:1.

⁷³ Gislaveds Industrimuseums Arkiv, Box 19 A:22.

som Viskafors, Hälsingborg (numera Helsingborg), Malmö och Gislaved var de första orterna som växte fram, tätt följda av tiotalet andra orter.⁷⁴

Bröderna Gislöw hade skaffat sig erfarenheter inom gummibranschen genom att emigrera till Amerika under 1800-talet. Mellan åren 1880-1889 arbetade Carl Gislöw vid en galoschtillverkningsfabrik i USA och skaffade sig kunskaper om gummitillverkning. Carl och Wilhelm återvände till Sverige i tur och ordning år 1889 respektive 1891. Wilhelm tog anställning som teknisk expert vid en gummifabrik i Helsingborg men anslöt sig sedan till sin bror Carl under år 1893. De pengar som bröderna hade tjänat ihop under sin amerikavistelse använde de till att köpa det tidigare nämnda nedläggningshotade bruket. Gummiindustrin var framtiden menade Gislöwbröderna. Gislöweds gummifabrik bildades samma år som Wilhelm anslöt sig till sin bror år 1893. Från en mycket enkel tillverkningsindustri inom gummibranschen satsade de på galoschtillverkning vilket var något som visade sig ligga helt rätt i tiden. Verksamheten fick ordentlig fart när ägarförhållandena förändrades och mer kapital tillkom då Wahlén och Block tog över som aktieägare.⁷⁵

Diverse schismer ägde rum mellan bröderna och den dåvarande styrelsen under 1900-talets början. När galoschtillverkningen gick bra vågade företaget testa nya produkter, däribland däckstillverkning. Många misslyckanden gav så småningom lärdom och det första cykeldäcket tillverkades redan år 1904 följt av det första bildäcket året därpå. Tillverkningstakten var år 1905 ett däck per dag och det kom att dröja nästan till 1920-talet innan bildäckstillverkningen blev en väl fungerande produkt och sedermera översteg galoschtillverkningen.⁷⁶

3.1.2 Karteller, världskrig och KF:s inträde på marknaden

För att utestänga den ryska importen av galoscher på marknaden bildade gummifabrikerna i Gislaved, Malmö, Viskafors och Hälsingborg den så kallade galoschkartellen under 1900-talets början. Det innebar en formell överenskommelse mellan företagen med avsikt att sätta konkurrenter på marknaden ur spel och företagen koordinerade sina priser med varandra. Att det

⁷⁴ Gummifronten den 28 mars 1946.

⁷⁵ Claesson, Sven-Ingvar, *100år med Gislaved, 1893 till 1993*, Värnamo 1993.

⁷⁶ Claesson, Sven-Ingvar, 1993.

förekom många karteller i Sverige under denna tid var mycket tack vare utvecklingen av den organiserade kapitalismen.⁷⁷ När det "ryskvänliga" Galoschimportbolaget anslöt sig till kartellen höjdes priserna avsevärt, men det tog fram till efter första världskriget innan kartellen kunde styra priserna på marknaden utan att de ryska huvudmännen var med och reglerade priserna.⁷⁸

Under det första världskriget svartlistades Gummifabriken av Storbritannien då fabriken beställt tysktillverkade motorer. Britterna bojkottade Gummifabriken vilket medförde att ¾-delar av de anställda fick lämna sina jobb. Men efter världskriget blev det återigen ett uppsving för Gummifabriken. Kartellbildningar styrde under denna tid priserna vilka ansågs vara svindlande höga. Detta ansågs vara något ohållbart i längden och kritik från högt uppsatta personer lades fram mot kartellen. Denna monopolsituation gjorde att motståndare till kartellbildningen hotade att upprätta en egen gummifabrik genom KF (Kooperativa Förbundet). Tre av de fyra inblandade i kartellen valde att sälja sig till KF, däribland Svenska Gummifabrik AB i Gislaved. År 1927 stod det klart att KF tog över hela aktiebolaget Svenska Gummifabrik AB och i och med KF:s övertagande så upphörde eran med Gislows ägandeskap.⁷⁹

Strax före andra världskriget bröt ut träffade Gummifabriken år 1938 en överenskommelse med amerikanska U.S. Rubber som rörde tekniskt samarbete. Det andra världskriget gjorde dock att samarbetet inte kunde fullföljas varpå Gummifabriken under en tvåårsperiod fick vända sig till tyska Continental. Ett BUNA-avtal upprättades med Tyskland under andra världskriget och all import från USA till Sverige stoppades. Avtalet innebar att det syntetiska gummit (kallat buna) i fortsättningen skulle levereras till Gummifabriken i Gislaved av tyskarna. Tyskarna förbjöd även genom Buna-avtalet att Gummifabriken i Gislaved tillverkade däck med det tyska materialet åt deras fiender. Gummifabriken upphörde då med sin produktion till U.S. Rubber, men tillverkade samma produkt under namnet "Gislaved däck". Krigets förödelse i Tyskland gjorde snart att de inte maktade med de beställningar av buna-gummit som Gummifabriken i

⁷⁷ Läs mer om utvecklingen av den organiserade kapitalismen i Åmark, Klas, *De svenska fackförbundens medlemsutveckling 1890-1940*, 1986.

⁷⁸ Gislaveds Industrimuseums Arkiv, Box 19 B.

⁷⁹ Gislaveds Industrimuseums Arkiv, Box 19 B.

Gislaved önskade. Avtalet bröts och samarbetet med U.S. Rubber återupptogs och importen av amerikansk buna utökades efter andra världskriget. Samarbetet utvidgades till att inte enbart innefatta bilgummi utan även teknisk support och material. U.S. Rubber var den ledande gummiindustrin i USA under denna tid och hade en viktig roll i Gummifabriken utveckling. Nya tillverkningsmetoder och studiebesök i USA gjorde att Gummifabriken i Gislaved fick viktig kunskap som U.S Rubber besatt.⁸⁰ Det var inte ovanligt att svenska företag reste till USA på studiebesök under 1900-talets första hälft. USA visade på stor skillnad gentemot Sverige vad det gällde samhällsklimat under denna tid. Det tayloristiska tankesystemet som fanns i USA innebar tydliga arbetsfördelningar inom företagen med övervakningsliknande system och en "tänk-på-dig-själv-ideologi" på arbetsplatserna. Det var tydliga skillnader mellan kontoren och "arbetarna" i den amerikanska industrin, något som den svenska arbetarrörelsen var kritiska emot.⁸¹

3.1.3 Tidig utländsk arbetskraft till Gislaved

År 1905 tillverkades det första svenska bildäcket och 65 år senare var Gummifabriken en storindustri med en omsättning på runt 130 miljoner kronor. Efterfrågan på däck ökade oavbrutet från 1905 vilket medförde en stor efterfrågan på arbetskraft under 1900-talets första hälft.⁸²

I och med KF:s inträde på gummimarknaden medförde det omedelbara förändringar. Galoschmonopolet bröts och det blev en prissänkning som ledde till att allt fler kunde börja konsumera. Den enormt ökade produktionen gav mängder med nya arbetstillfällen. På de tre sedan tidigare monopolstyrda fabriker i landet ökade arbetstillfällena med över 1000 personer inom några år. Dessa fabriker sammanslöt sig även till det Förenade Gummifabriksaktiebolaget.⁸³

Den utländska arbetskraftsinvandringen till Gislaved förekom tidigt i historien och visar att invandrare har haft avgörande betydelse för hur Gislaved har utvecklats genom åren. Ägaren till Gyllenfors järnbruk var tysk och genom hans ekonomiska

⁸⁰ Gislaveds Industrimuseums Arkiv, Box 19 B.

⁸¹ Läs mer om taylorismen i Johansson, Alf, *Arbetarrörelsen och taylorismen: Olofström 1895-1925*, 1990.

⁸² Svenska Gummifabrik AB:s företagsarkiv, 28 mars 1946, Box 19 B.

⁸³ *Vi Vills* industrinummer, 1946.

bidrag till järnbruksbyggandet år 1743 sattes järnbruket igång på allvar. När sedan järnbruket blev olönsamt ersattes det av ett glasbruk. Även där var det tyskrekyterad kompetens som Gislaved har att tacka utvecklingen för. De tyska glasblåsarna byggde upp tillverkningen och lärde upp ortsborna hur tillverkningen gick till.⁸⁴ Även glasbruksepoken tog slut under senare hälften av 1800-talet och kom att ersättas av gummiindustrin. Från dåvarande Ryssland kom yrkeskunnigt folk och lärde upp den lokala arbetskraften i konsten att tillverka galoscher. När den ryska förmannen lärt färdigt fick han inga fortsatta uppgifter vid fabriken. Människor av flera nationaliteter har således behövts för att driva och utveckla Gislaveds samhälle.⁸⁵

Även de fackliga verksamheterna tog sin början i och med fabriken snabba utveckling. De arbetande insåg att även de hade rättigheter som arbetsgivaren måste efterfölja. Redan år 1906 hade den första fackföreningen bildats i Gislaved, men den fick inget vidare gehör av arbetsgivaren. Så småningom växte avtal mellan arbetsgivare och arbetstagare fram vilket gjorde att facket De Förenade Förbunden bildades. Gummifabriken lånade även ut pengar till sina anställda och till så kallade egnahemsbyggen. Denna industripatriarkalism som knöt arbetarna till företaget och gjorde dem beroende av arbetsgivaren var inte ovanlig vid denna tid. Företagens makt över arbetarna ökade således också.⁸⁶

3.1.4 Effekten av KF:s inträde på marknaden

Samhället Gislaved växte upp kring Gummifabriken och hade ett invånarantal runt 1000 personer under slutet på 1800-talet. Omkring hundra av dessa var anställda vid storindustrin Gummifabriken. Fram till år 1927 då KF köpte upp fabriken var befolkningsutvecklingen låg i Gislaved. Hela samhällsservicen utvecklades snabbt efter att KF trädde in på marknaden och några expansiva år följde både vad det gällde omsättning i fabriken och stadsplaneringen i Gislaved. På kort varsel behövdes runt 700 arbetare till gummifabriken och mellan åren 1927-33 (se tabell 1) nyanställdes över 1000 personer till fabriken. Gislaved utvecklades till en

⁸⁴ Ottosson, Mikael, *Sociala relationer på kosta glasbruk 1820-1880*, 1999.

⁸⁵ Gislaveds hembygdsförening, *Gislavedsboken 2000*.

⁸⁶ Ottosson, Mikael, 1999, s.164ff.

centralort då flera närliggande socknar slöts ihop med Gislaved och blev en enhet.⁸⁷

Tabell 1: Mellan åren 1928-1933 ägde en stark nettoinflyttning rum till Gislaved. Gummifabrikens expansion under denna period speglas sannolikt i tabellen. Vi kan även se hur antalet anställda vid fabriken växer från år 1926-1933.

Årtal	Nettoinflyttning Till Gislaved	Antal anställda vid fabriken
1925	-1	-
1926	15	282
1927	49	398
1928	170	-
1930	268	-
1931	91	-
1932	345	-
1933	114	1027
1934	17	-

Källa: Gislaveds historia⁸⁸

När den svenska kooperationen KF tagit över Gummifabriken vidtogs direkt åtgärder för att bryta den tidigare nämnda galoschkartellen som fanns. En stor monopolitisk vinst hade förekommit fram tills det att KF tog över. Nu blev det istället konsumenterna som genom de sänkta priserna på galoscher kunde börja konsumera i större utsträckning. Denna ökade konsumtion var en starkt bidragande orsak till att öka antalet anställda till fabriken. Men redan före KF:s inträde var Gislaved i stort beroende av Gummifabriken. År 1927 bodde 1274 personer i Gislaveds köping och åtminstone en fjärdedel av dessa arbetade på fabriken.⁸⁹

Gummifabriken har varit med om att forma samhället i och med sitt bidrag till att nytt folk i olika perioder har kommit till orten och bidragit med värdefull arbetskraft.

⁸⁷ Läs mer om kommungränsernas betydelse för valet av fabriken placering, s.75 ff. i Claesson, 1993.

⁸⁸ Nilsson, Anna Britta m.fl., *Gislaveds historia*, 1972, s. 297.

⁸⁹ Svenska Gummifabrik AB:s företagsarkiv, 28 februari 1957, Box 19 B.

Trots en världsdepression under 30-talet så sysselsattes det varje år mer folk på Gummifabriken i Gislaved.⁹⁰

Företagets expansion medförde årligen ökade anställningar på fabriken, vilket inte var helt problemfritt. Bristen på kvinnlig arbetskraft under 40-talet gjorde att kvinnliga flyktingar som kom efter andra världskriget blev eftertraktade. De fick arbete vid fabriken och bodde i provisoriska baracker. Men arbetskraft saknades fortfarande och fabriken var snart tvungen att ansöka om utländsk arbetskraft.⁹¹

Utländsk arbetskraft till Gummifabriken har förekommit under lång tid och behovet av kvinnlig arbetskraft till galoschtillverkningen gjorde att krigsflyktingar togs emot med öppna armar och personalförmedlare försökte värva kvinnor bland de upprättade flyktingförläggningarna. Gummifabriken annonserade även åren 1953-54 i finska dagstidningar efter arbetskraft och tiden efter världskriget fanns upp till tretton olika nationaliteter vid Gummifabriken.⁹²

Från sent 1920-tal till sent 1950-tal ökade befolkningssiffran i Gislaved med närmare 300 procent vilket medförde bostadsbrist i samhället. Denna bostadsbrist under sent 50-tal gjorde att stora insatser behövdes för att tillgodose arbetarna med tak över huvudena.⁹³

Flera bostadsområden i Gislaved präglas av så kallade egnahemsvillor från 1950-talet och flera områden är direkt plockade från KF:s arkitektkatalog. En ny stadsplan utarbetades efter att KF tog över Gummifabriken för att möta de stora förändringarna som skedde på fabriken och således också i samhället.⁹⁴

Enligt ett uttalande av herr Stolpe, rektor vid KF Stockholm på 40-talet, så var Gislaved "organisationernas samhälle". Under KF:s ledning bidrog dessa med att få fart på föreningslivet i samhället, upprättandet av samlingslokaler, folkrestauranger och fritidsgårdar åt de anställda. Flera mötesaktiviteter

⁹⁰ Gislaveds hembygdsförening, *Gislavedsboken 1993*.

⁹¹ Hallberg, Lars, *Källor till invandringens historia – i statliga myndigheters arkiv 1840-1990*, 2001 och Gislaved Industrimuseums Arkiv, *De svåra åren*, 1969 av Gösta Oswald, Box 19 A:12.

⁹² Gislaveds hembygdsförening, *Gislavedsboken 1993/2000*.

⁹³ Svenska Gummifabrik AB:s företagsarkiv, SGAB 1, 28 februari 1957, Box 19 B.

⁹⁴ Historia och karaktär, Underlagshäfte 1, Fördjupad översiktsplan för Gislaved (Gislaved Kommuns arkiv).

anordnades tillsammans med kommunen, såsom barnens väl, nykterhetsträffar, kulturlivet, musikalivet och annan underhållning.⁹⁵

Hela samhället Gislaved har vuxit upp runt Gummifabriken och fabriken har bidragit till att nytt folk i olika perioder har kommit till orten och bidragit med värdefull arbetskraft. Fram till första världskriget fanns det runt 200 anställda vid fabriken vilket snabbt minskade till 51 personer efter kriget. Trots depressionen på 30-talet så var den tiden en ljuspunkt för Gummifabriken och mer folk sysselsattes varje år. När KF tog över år 1927 var 398 personer anställda vid fabriken och på enbart tre år ökade den siffran till 880 gummiarbetare. Några expansiva år gjorde att siffran år 1933 var uppe i 1027 anställda.⁹⁶

3.2 Kommun och företag

Kommunen ställde upp när Gummifabriken under 1960- och -70-talen expanderade och var i stort behov av arbetskraft. När fler personer kom till bygden behövdes en organisation kring olika projekt. Kommunen byggde bland annat hyreshus åt de som invandrade för att arbeta på Gummifabriken. De rekryterade utländska arbetarna började ofta arbeta så fort de anlände till orten och de nyanlända som på egen hand sökte till industrin kunde få börja arbeta inom kort.⁹⁷

Utbyggnationen av en ny fabrikslokal som stod klar 1970 har haft stor betydelse för Gislaveds invandrarhistorik. Lokalen utökade kapaciteten från 90 000 däck per år till 600 000 däck per år. Det var en brytpunkt i Gislaveds invandrarhistorik då Gummifabriken motiverar sina rekryteringar genom de nya fabrikslokalerna och den utökade kapaciteten.

Det fanns ont om arbetskraftsreserver i bygden och blickarna riktades mot utlandet och i synnerhet mot Finland och forna Jugoslavien. Under början av 70-talet arbetskraftsinvandrande över 2000 personer till bygden. En kraftfull expansion ägde rum, vilket medförde att ett allmänsocialt program för invandrare

⁹⁵ Svenska Gummifabrik AB:s företagsarkiv, 21 juni 1946, Herr rektor Herman Stolpe, KF Stockholm, Box 19 A.

⁹⁶ Gislaveds hembygdsförening, *Gislavedsboken 1993*.

⁹⁷ Isaksson, Per, Gislaved och Söderhamn – konsten att komma igen när storindustrin flyttar, 2001.

arbetades fram. När den eftertraktade och ofta handplockade kompetenta utländska arbetskraften kom till kommunen, organiserades svenskundervisning som ett krav för att få anställning på Gummifabriken. Denna ökade invandring till Gislaved kommun medförde att flera projekt startades, såsom att organisera byggandet av bostäder. Företagen i bygden som efterfrågade arbetskraft och då i synnerhet Gummifabriken, behövde lösa bostadsproblematiken. Ivan Johansson som på 1960- och 1970-talet satt i kommunfullmäktige och var kommunstyrelsens ordförande åren 1966-1973 vittnar om de goda erfarenheterna med utlänningarna som kom för att jobba, vilka i många fall gavs förtur i bostadsköerna. Att lösa problemen med brist på bostäder var ett stort projekt för den lilla orten Gislaved. Behovet av 200 nya barndaghemplatser ledde till att fem nya daghem byggdes och ett socialt program för de nyanlända utarbetades.⁹⁸

Ivan Johansson påpekar att mycket görs för de invandrade men att det även krävs en hel del engagemang tillbaka för att så snabbt som möjligt anpassa sig till sina nya levnadsvillkor. Rekryteringsresor till Belgradkontoret genomfördes av företag i bygden där utbildningsledare tillsammans med stat, kommun och fackliga organisationer gav den nödvändigaste informationen om Sverige och orten Gislaved. På avdelningarna såg företagen till att det redan fanns dubbelspråkigt folk och en kontaktperson att vända sig till om det uppstod oklarheter. Att som nyanländ ha en kontaktperson minskade eventuella missförstånd och problem. Kommun och företag ansåg att problematiken med språket för flera av de nyanställda krävde åtgärder. Gemensamt såg kommun och företag till att ordna med språkutbildning även för övriga familjemedlemmar. Minst 60 timmars svenskundervisning följt av en frivillig fortbildningskurs på ytterligare 60 timmar. Även trivselkvällar anordnades av kommunen liksom information om vad bygden hade att erbjuda utanför jobbet.⁹⁹

Fackföreningens ordförande ansåg att den utländska arbetskraften på Gummifabriken var i behov av svenskundervisning för att klara av de arbetsuppgifter de tilldelas. Den vanliga uppfattningen att invandrare kan språket

⁹⁸ Gislaved Kommun Arkiv, Gislaved AB – en film om invandringen till Gislaved och Gummifabriken på 1970-talet.

⁹⁹ Gislaved Kommun Arkiv, Gislaved AB – en film om invandringen till Gislaved och Gummifabriken på 1970-talet.

efter några år visade sig stämman dåligt i en enkätundersökning som gjordes. Mindre än tio procent klarade sig utan tolk, vilket medförde att Gummifabriken ordnade med kurser i svenska där de anställda fick delta under arbetstid. Från 1 januari 1973 hade enligt lagstiftning alla invandrare som kom till svensk industri rätt till 240 timmars undervisning på arbetstid.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Gislaveds Industrimuseums Arkiv, Uppsats från -73, Box 19 A.

4 Empirisk undersökning - Rekryteringen av arbetskraft till Gummifabriken

4.1 Gummifabrikens expansion

Gummifabriken hade 1500 anställda under tidigt 70-tal varav över en tredjedel var invandrare. Behovet av arbetskraft medförde att runt trettio olika nationaliteter fanns bosatta i Gislaved med omnejd under samma tid. Främst finländare (529), greker (291) och jugoslaver (306). Sammantaget var 1 364 personer med utländskt medborgarskap bosatta i Gislaved år 1970.¹⁰¹

Behovet av arbetskraft ökade alltså inom Sverige och så även på Gummifabriken i Gislaved under 60-talet. Då var det balkanhalvön och i första hand Grekland som blickarna riktades mot. Under 60/70-talen rekryterade Gummifabriken främst arbetare från dessa regioner. När väl de första rekryterade arbetarna anlät skötte sig rekryteringen i stort sett av sig självt. En så kallad kedjemigration där släktingar och vänner kontaktades och lockades till Gummifabriken och annan blomstrande småindustri i bygden. Ryktet om de lediga arbetena och den höga levnadsstandarden spred sig. Många kom och arbetade en period för att sedan återvända till sina hemländer. I synnerhet grekerna har återvänt efter att deras hemland blev demokratiskt under 70-talet.¹⁰²

¹⁰¹ Carlén, Kerstin m.fl, *Invandrare i Gislaved*, Bibliotekshögskolan i Borås, 1973.

¹⁰² Gislaveds hembygdsförening, *Gislavedsboken 2000*.

Tabell 2: Åren 1963-1966 ägde en stor immigration rum till Gislaved från Jugoslavien och Grekland, med en topp under åren 1964-1965.

Årtal	Bruttoinflyttning av utlänningar i Gislaved
1960	29
1961	16
1962	24
1963	56
1964	110
1965	128
1966	59
1867	34

Källa: Gislaveds historia¹⁰³

När sedan KF startade byggandet av en ny fabrik i Gislaved år 1969 som stod klar året efter, ökade kapaciteten från 90 000 däck per år till 600 000 däck per år. Den mer moderna Gummifabriken ledde till stor tillväxt i Gislaved. På 1970-talet stod fabriken och samhället återigen inför stora förändringar. Flertalet utländska arbetare började söka sig till orten och även invandrare från andra orter inom Sverige såg Gislaved som ett attraktivt samhälle med redan många arbetande landsmän på orten.¹⁰⁴

Åren 1963-78 var invandringen till Gislaved kommun i snitt 168 personer per år. År 1974 var 2 499 av 27 570 personer utländska medborgare (9 %) i kommunen. Från 1974 och framåt bestod inflyttningen till Gislaved främst av redan boende invandrare i Sverige.¹⁰⁵

Gummifabrikens expansion gjorde att företaget tvingades nyanställa en stor mängd personal. Resultatet blev att rekrytera utanför Gislaved och rikta blickarna mot utlandet.

¹⁰³ Nilsson, Anna Britta m.fl., *Gislaveds historia*, 1972, s. 298.

¹⁰⁴ Historia och karaktär, Underlagshäfte 1, Fördjupad översiktsplan för Gislaved (Kommunens arkiv).

¹⁰⁵ Gislaveds hembygdsförening, *Gislavedsboken 2000*.

4.2 Ansökningar

Under slutet av 60-talet och år 1970 ansökte Gummifabriken om utländsk arbetskraft genom Gislaveds arbetsförmedling då behovet av den inhemska arbetskraften inte kunde erhållas i tillräcklig omfattning. Upp emot hundra arbetare söktes till fabriken däribland från forna Jugoslavien, något som arbetsförmedlingen tillstyrkte. Dåtida AMS utredde utlänningsärendena och om arbetstillstånd till Gummifabriken kunde tillstyrkas eller inte. Av ansökningarna som kom in till AMS under 1969 var 13 stycken från Jugoslavien. Länsarbetsnämnden och Svenska Fabriksarbetareförbundet tog del av ansökningarna och gav sina bedömningar innan de tillstyrktes eller avstyrktes.¹⁰⁶

Svenska Fabriksarbetareförbundet avlog exempelvis 11 av 13 ansökningar 1969 med motiveringen att om arbetstillstånd ska beviljas är:

det vår bestämda uppfattning att överläggningar mellan de avtalsslutande parterna skall äga rum för fastställande av det antal arbetare som kan vara aktuellt och befogat vid företaget¹⁰⁷.

Citatet vittnar om fackförbundets behov av insyn i och inflytande över processen vid rekrytering av utländsk arbetskraft som ett led i att kunna kontrollera och begränsa antalet för att inte riskera att den invandrade arbetskraften skulle kunna användas i konkurrenssyfte och lågavlönas (se vidare under avsnitt 6.2 nedan).

4.2.1 Första ansökan

Den 2 mars 1970 ansökte Gummifabriken för första gången om tillstånd för rekrytering av utländsk arbetskraft och motiverade detta i en skrivelse till Länsarbetsnämnden. Bygget av den nya bildäcksfabriken som snart skulle stå färdig gjorde det nödvändigt att rekrytera arbetskraft från utlandet. I regionen rådde arbetskraftsbrist och de önskemål om 40 arbetare som fabriken ansökte om fanns inte att tillgå på den inhemska marknaden. Gummifabriken bifogade även i skrivelsen till Länsarbetsnämnden sitt introduktionsprogram för de nyanlända med information om vad som gjordes åt de "icke svensktalande nyanställda" samt hur

¹⁰⁶ Länsarbetsnämnden i Jönköping län, ämnesordnade handlingar, handlingar rörande utlänningsärenden, arbetstillstånd 1969, F1V:a:7.

¹⁰⁷ Länsarbetsnämnden i Jönköping län, ämnesordnade handlingar, handlingar rörande utlänningsärenden, arbetstillstånd 1969, F1V:a:7.

bostadsproblematiken löstes.¹⁰⁸ Detta för att få tillstånd att rekrytera från utlandet och i synnerhet från Jugoslavien. I den bifogade skrivelsen redogjordes för Gummifabrikens och samhällets möjligheter att ta emot arbetskraft från Jugoslavien. I skrivelsen fanns även med att AMS skulle medverka vid uttagningen av arbetskraften samt att Fabriksarbetareförbundet ställde sig positiv till rekryteringen. I introduktionsprogrammet fanns varje uppgift som de olika arbetsledarna hade vid Gummifabriken när den rekryterande personalen anlände. Till de icke svensktalande nyanlända fanns diverse pedagogiska hjälpmedel att tillgå samt obligatorisk svenskundervisning på 60 timmar. När det gäller bostadsproblematiken som var viktig för att få sina ansökningar godkända visade Gummifabriken på bra resurser att tillgodose kraven. Gummifabriken disponerade 350 enrumslägenheter, runt 250 familjebostäder och skulle därtill under året bygga 125 nya lägenheter.¹⁰⁹ Genom en AMS-representant i Belgrad överlämnades 39 ansökningar samt sju reserver om svenskt viseringstillstånd. AMS tillstyrkte sedan arbetstillstånden för den jugoslaviska arbetskraften som skulle resa i fyra grupper vid olika datum till Sverige och Gummifabriken.¹¹⁰

4.2.2 Andra ansökan

Samma år den 25 juni inkom en andra ansökan till Länsarbetsnämnden där Gummifabriken önskade rekrytera ytterligare 50 arbetare från Jugoslavien. Svenska Fabriksarbetareförbundet tillstyrkte den 25 augusti till AMS att arbetstillstånd för 50 jugoslaver kunde beviljas. Svar på skrivelsen som Gummifabriken sände den 25 juni till Länsarbetsnämnden i Jönköping sändes i sin tur vidare till AMS. AMS tillstyrkte arbetstillstånd den 28 augusti i *"enlighet med det svensk-jugoslaviska arbetskraftsavtalet av den 16 sept. 1966"*. Samma villkor som i den förra ansökan skulle gälla, men med påtryckningar om att de kommunala myndigheterna ordnade med en informationscentral för de nyanlända invandrarna. Detta var en viktig del för anpassningen av invandrarna. I övrigt tillstyrktes ansökan. AMS tog på sig att anmäla Gummifabrikens arbetskraftsbehov till de jugoslaviska arbetsmarknadsmyndigheterna i Belgrad,

¹⁰⁸ Minneslista för introduktion av nyanställda, Gummifabriken Gislaved AB, bilavdelningen, 1969-12-22, F1V:a:8.

¹⁰⁹ Dåvarande personalchef T. Samson i en skrivelse till Länsarbetsnämnden i Jönköpings län den 2 mars 1979, F1V:a:8.

¹¹⁰ Kungliga arbetsmarknadsstyrelsen, Arbetsförmedlingsbyrån, utlänningssektionen, 1948-72, ÖIV:10.

där en representant skulle ge det nödvändiga stöd som krävdes vid uttagningarna.¹¹¹

4.2.3 Avslagna ansökningar

En bit in på 70-talet var arbetslösheten högre i Sverige än på länge. Detta på grund av oljekrisen i världen 1973/74 då oljepriserna gick upp drastiskt och en internationell konjunkturedgång och en strukturell ekonomisk kris följde inom industrin. Osäkerhet och rädsla för vad som skulle hända gjorde att företag sköt på investeringar och inte nyanställde folk till industrin. På grund av denna kris tillstyrktes få rekryteringar. Den enskilda invandringen till den svenska industrin kunde i flera fall vad gäller Gummifabriken inte tillstyrkas. Skälet som förbundet gav till de avslagna ansökningarna var just att arbetslösheten inte kunde motivera utländsk arbetskraft.¹¹² Företaget borde enligt förbundets uppfattning föra en mer långsiktig rekryteringspolitik.¹¹³

¹¹¹Korrespondens mellan Länsarbetsnämnden i Jönköping län, Kungliga Arbetsmarknadsstyrelsen, Svenska Fabriksarbetareförbundet, Arbetsförmedlingsbyrån – utlänningssektionen och Svenska Gummifabrik AB, 1970-73, F1V:a:8.

¹¹² Svenska Fabriksarbetareförbundet tillstyrker inte ansökning, 1974, F1V:a:9 och Länsarbetsnämnden i Jönköping län, korrespondens Utlänningsärenden, 1976-77, E1:7.

¹¹³ Svenska Fabriksarbetareförbundet tillstyrker inte ansökning, 1974, F1V:a:9.

5 Empirisk undersökning - Muntliga berättelser om migrationen till Gislaved

5.1 Aldo och Nella Faraguna

Jag träffade paret i deras hem 2010-06-22 för att höra deras berättelser och minnen angående hur deras resa till Sverige och Gummifabriken i Gislaved gått till.

Aldo och Nella träffades i Istrien i nuvarande Kroatien. När Nella fick höra om arbetstillfällen i södra Italien for hon dit tillsammans med Aldo för att arbeta. Väl där fick de höra att svensk arbetskraft söktes och att särskilt gifta par välkomnades att söka. Aldo och Nella hade bekanta som sökte sig långväga till andra kontinenter för att arbeta men Aldo och Nella ville hålla sig inom Europas gränser. Därför bestämde de sig för att Sverige var ett bra alternativ.

När AMS hade gjort klart med alla papper reste de till Sverige endast 20 respektive 22 år gamla. En kylig dag i april 1962 landade de i Bulltofta där de möttes av snö. Detta var en stor kontrast till det Medelhavsklimat som de var vana vid. Paret bestämde sig direkt för att när de väl tjänat ihop tillräckligt med pengar skulle de resa tillbaka hem. Inte långt från Bulltofta låg Bodafors som fungerade som en samlingsplats för nyanländ utländsk arbetskraft och det var här som Aldo och Nella kom i kontakt med Gummifabriken. Flera andra företag var på plats för att rekrytera arbetare i Bodafors så möjligheten fanns att paret hade kunnat hamna i en helt annan del av landet.

Efter att personal från Gummifabriken intervjuat paret fick de reda på att de båda fått jobb på fabriken. Resan till Gislaved fick de ordna själva, men väl på perrongen i Gislaved mötte Bror Lagerstedt från Gummifabriken upp i sin PV och transporterade dem vidare till deras boende. Aldo berättar att de först inte gavs möjlighet att bo ihop men att de senare fick dispens. Gummifabriken gav dem 150 kronor för att köpa det nödvändigaste för att sedan betalas tillbaka månaden efter. Dagen efter att paret anlände sattes de i arbete.

När Aldo och Nella kom i början av 60-talet var informationen bristfällig från fabriken sida. Någon direkt tolk fanns inte att tillgå. Någon introduktion av kommunen eller företaget fick de inte vad det gällde den sociala biten. Aldo säger att kommunens resurser för det fåtal som anlände under början av 60-talet var obefintliga. Någon direkt kontaktperson på Gummifabriken fick de inte heller utan de fick dag för dag lära sig det svenska språket och de nya instruktioner som gavs. På frågan om fackets roll så gavs ingen direkt information om vad innerbörden av facket var.

Aldo började jobba treskift på däcktillverkningen och Nella förstaskift vid galoschtillverkningen. Genom teckenspråk hankade de sig fram till en början. Allteftersom tiden gick och de började tjäna ihop pengar byttes det första boendet ut till ett större gemensamt. Det behövdes mer utrymme eftersom paret fick barn året efter sin ankomst. De tjänade inga stora summor enligt Aldo men tillräckligt för att kunna sända hem bidrag till släkten som fanns kvar i Kroatien. De hade möjlighet att ansöka hos fabriksledningen om att köpa hus. Beroende på anställningstiden placerades de sökande i kön. Sedan i början av 70-talet har de bott i samma hus i Gislaved.

Både Aldo och Nella har upplevt tiden i Sverige positivt. Från första dagen har de blivit väl bemötta och känt uppskattning från samhället. Trots hårt arbete har de trivts även med den sociala biten. Aldo och Nella beskriver de första ansträngande åren i Gislaved och på Gummifabriken. När första barnet kom 1963 arbetade båda olika tvåskift och de fick pussla ihop sina scheman så att vardagen skulle fungera. Från det att barnet var tre månader lämnade den ena föräldern över barnet till den andra i samband med skiftbytet. Men paret berättar återigen att de inte ångrar någonting utan Aldo hänvisar till uttrycket att "man får ingenting gratis här i livet".

När paret arbetat några år fick Aldo chansen att avancera inom företaget. Aldo själv har arbetat som tolk på fabriken och även åt många olika samhällsinstanser. Han har även under en femårsperiod utbildat sig till förman och arbetat vid teknikutvecklingen. Under 80-talet var Aldo i Stockholm och Göteborg för att rekrytera personal till fabriken.

Aldo nämner att det är stor skillnad på de få som anlände under början av 60-talet och de som kom under 70-talet. För det mindre antal som rekryterades under 60-talets början var inte de sociala anpassningsmöjligheterna till samhället desamma som tio år senare. Under 70-talets början var det stora rekryteringsmassor som anlände och då utarbetades särskilda program. Då fanns också tolkningsmöjligheter, översatta faktablad, föreningar, rundvandring i samhället, aktiviteter, svenskundervisning på betald arbetstid, facklig information osv.

Aldo och Nella har varit engagerade och aktiva i samhället i över 40 år. Aldo var bland annat personalklubbens ordförande i 12 år, engagerad i föreningslivet och körde buss på helger. De har upplevt tiden på Gummifabriken som positiv men emellanåt slitsam. De har många roliga minnen kvar från alla arbetskamrater de haft.

5.2 Risto Manolevski

Jag träffade Risto hemma i hans hus i Gislaved 2010-06-23 för att höra hans berättelse och minnen från hur hans resa till Sverige och Gummifabriken gått till.

År 1962 rymde Risto från sitt familjehem i Makedonien, endast 17 år gammal. Han fick information om att arbetskraft söktes nära gränsen till Grekland. Risto valde att åka dit och väl i Grekland åkte han till ett uppsamlingsläger där redan runt 2 000 jugoslaver fanns sedan tidigare.

I elva månader var Risto på den så kallade uppsamlingsplatsen i väntan på att emigrera till Amerika. Men med tiden tröttnade Risto och när AMS kom för att rekrytera arbetskraft till Sverige tog han chansen. Efter en intervju i Aten anlände han den 29 Mars 1963 till Malmö. Resan stod den svenska staten för och AMS hade ordnat med uppehålls- och arbetstillstånd. Efter fyra dagar i Malmö transporterades han och flertalet andra till Diö. Ett pensionat fungerade som uppsamlingsplats och där tillbringade han två månader.

Risto blev ganska snabbt erbjuden ett arbete vid ett gjuteri vilket han tackade nej till. "Jag ville hellre åka tillbaka till Grekland än att arbeta på ett gjuteri", säger

Risto. Det är inget han ångrar idag. Genom att tacka nej till det erbjudandet fick han gå en yrkesskola i Kungälv där han fick svenskundervisning. Detta var i maj 1963. På yrkesskolan bodde Risto i barack under sex månader. Svenskundervisning och en yrkesförberedande svarvarutbildning gjorde att Risto sex månader senare valde att söka jobb på SKF i Göteborg. Han kunde då tala lite svenska.

Risto har starka minnen från sitt första besök på SKF. Han presenterade sig i receptionen och talade om att han sökte personalchefen. När personalchefen kom vågade inte Risto säga ett ord på svenska med risk för att göra bort sig. Personalchefen skickade ut honom i fabriken för att finna en landsman som kunde tolka samtalet. Men när Risto kom ut i fabriken visste han inte vart han skulle vända sig. Han gick tillbaka till receptionen och berättade – på svenska – det lustiga som hände. Receptionisterna skrattade och kallade på personalchefen igen. När nu Risto vågade tala svenska sa personalchefen att han inte skulle skämmas för sin svenska och att han talade väl. "Sedan dess var det inga problem att våga prata svenska", uttrycker Risto det.

Fram till augusti 1965 arbetade Risto på SKF i Göteborg. Genom bekanta fick han höra om Gislaved och Gummifabriken och att det var en bra arbetsplats med bra boende för nyanländ arbetskraft. Han flyttade till Gislaved sensommaren 1965 och fick arbete vid fabriken. Boendet var som Risto föreställt sig ett ungarboende. Vad det gällde språket hade Risto stora fördelar av sin utbildning och var inte i behov av någon tolk. Däremot fick han senare själv agera tolk.

På en kursgård i Gislaved gavs det kvällstid svenskkurser till de som frivilligt ville läsa. Tack vare sina kunskaper i det svenska språket fick Risto vara kontaktman åt andra jugoslaver. Han informerade dem angående fackföreningar och hjälpte dem att komma på plats. Risto säger att han har kunnat anpassa sig socialt tack vare att han lärde sig svenska innan han började arbeta.

Risto arbetade på däckavdelningen fram till 1971. Sedan omskolades han till elmekaniker vid den tekniska avdelningen Gislaved Industri Service AB (GISAB)

och arbetade där fram tills det gick i konkurs 2003. GISAB var en industri som kom till genom Gummifabriken utveckling.

Risto har inte sänt några pengar till släktingar i Makedonien. Däremot har han byggt ett sommarhus i sitt hemland.

5.3 Vladimir Helman

Jag träffade Vladimir i hans hem utanför Gislaved 2010-07-01 för att höra hans berättelse och minnen från hur hans resa till Sverige och Gummifabriken gått till.

Vladimir kom till Sverige under våren 1965 ifrån en större industristad i Kroatien. Han närmade sig då 22 års ålder. Vladimir beskriver sin resa till Sverige som oorganiserad då han spontant under början på mars 1965 följde med en släkting som resesällskap då denne skulle till Anderstorp, ett grannsamhälle till Gislaved, för att hälsa på en svåger. Vladimir kom med tåg till Reftele station för att därifrån sedan åka vidare med skolbussen till Anderstorp för att söka upp Hagaplast där svågern arbetade. Han hade fått höra genom svågern att det fanns hundratalet industrier i bygden. En industristad i Kroatien på denna tid förknippades med stora fabrikslokaler med ett stort antal anställda så förväntningarna Vladimir hade var inte vad han mötte i lilla Anderstorp. Vladimir fick senare förklarat för sig att en industri i Sverige kunde vara allt ifrån garageverksamhet till en riktig storindustri med stora fabrikslokaler.

När Vladimir kom till Hagaplasts fabrik fick han en rundtur i lokalerna. Han möttes av en ordning och reda, personalen hade egna skåp och det allmänna intrycket var att det var en fin fabrik. Det var han inte van vid från hemlandet. Ganska snabbt kände Vladimir för att utforska möjligheterna till att stanna och arbeta i Sverige. Svågern tipsade om Gummifabriken i Gislaved och inom några dagar hade han besökt fabriken och träffat personalchefen. Positivt för Vladimirs del var att han hade en komplett elektrikerutbildning med sig när han sökte jobb på Gummifabriken. Det enda som ansågs vara ett problem var att Vladimir inte kunde det svenska språket och inte hade arbets- och uppehållstillstånd. Men tre veckor senare hade Gummifabriken hjälpt till att ordna alla de nödvändiga

detaljerna med AMS och polismyndigheten. En möblerad lägenhet ordnades även fram så Vladimir kunde lämna det provisoriska boendet i Anderstorp.

När Vladimir började på Gummifabriken fick han ett förskott på 100 kronor som skulle betalas tillbaka nästa månadslön. Av månadslönen som var på 800 kronor gick 95 kr till hyra. Utöver det var det mat och andra fritidsintressen som kostade. Till sin ensamstående mor i Kroatien sände han 100 kronor i månaden, vilket var mycket pengar för henne.

Vladimirs tanke var från början att arbeta på fabriken runt fem år för att spara ihop en del pengar innan han återvände hem. Men den väl fungerande organisationen, ordningen och redan gjorde att Vladimir valde att stanna kvar vid fabriken och Gislaved.

Vad det gällde språket så fick Vladimir lära sig svenska på egen hand. Att dagligen umgås med medarbetare som uteslutande talade svenska gjorde det motiverat att lära sig språket. Vladimir berättar om ett par händelser som etsat sig kvar i hans minne vad det gällde att motivera honom att lära sig språket. När Vladimir hade varit en kortare vistelse på Gummifabriken skulle han infinna sig på pastorsexpeditionen och skriva in sig i folkbokföringsregistret. Vissa ord hade redan Vladimir snappat upp utan att riktigt förstå innebörden av. Präst och expeditionsansvarig fanns på plats när Vladimir skulle svara på några enklare frågor som dök upp vid uppvisandet av passet. "Ja för fan", svarade Vladimir flertalet gånger i tron att uttrycket betydde ja, det är klart. Prästen rynkade lite på ögonbrynen enligt Vladimir.

En annan anekdot Vladimir berättar om är när han genom tolkhjälp bad om att få jobba på elverkstaden (GISAB). För att kunna göra det hade han fått som svar att "när du kan säga att du behöver en skiftnyckel för att dra åt några muttrar så kan du arbeta på denna avdelning". Vladimir läste då svenska intensivt i ett halvår för att sedan återkomma till elverkstaden och uttala frasen: "jag behöver en skiftnyckel för att dra åt några muttrar". Vladimir fick jobb på elverkstaden och där var han kvar i 17 års tid.

På elverkstaden upplevde han att chansen att vidareutbilda sig var stor om viljan att arbeta och bidra fanns. Och den viljan fanns berättar Vladimir. Han var med vid uppbyggnaden av maskinparken till den nya fabrikslokalen Bil 70 mellan åren 1970-71. I de lokalerna fungerade han även som ansvarig över maskinparken fram till 1980.

Någon information av fackorganisationer fick Vladimir inte vid början av sin anställning men han valde ändå att bli medlem. Han visste att de fanns och vilka representanterna var. Enda gången han kom i direkt kontakt med facket var vid en strejk på elverkstaden 1968/69.

Vladimir säger att det hände mycket i hans liv mellan åren 1965 och de kommande fem åren. Han träffade sin fru Anita år 1966 och han gifte sig med henne året därpå. Jobb fanns det gott om i bygden och Vladimir sa upp sig i från sitt arbete i samband med strejken 1969. Han började samma år vid Rapid i Bredaryd. På Rapid han var med om att upprätta en verkstad och han blev erbjuden ett boende i Bredaryd. Under år 1970 kom Vladimirs gamla chef från Gummifabriken och erbjöd honom en bra tjänst vid nybyggnationen av Bil 70. Vladimir var nöjd med erbjudandet och han gavs stort förtroende.

Vladimir återkommer ofta till betydelsen av att lära sig det svenska språket och de fördelar som det gav honom. Vladimir anser sig ha lätt att lära sig språk vilket var en fördel. Redan efter fem år fick Vladimir följa med på en rekryteringsresa till svenska ambassaden i Belgrad. Vid resan fick han fungera som tolk mellan de arbetssökande jugoslaverna och Gummifabrikens personalchef samt fackföreningens ordförande som var med på resan. Kortare intervjuer med 60-80 personer gjordes bland de sökande. De som Gummifabriken valde ut fick sin resa till Gislaved betald och boende ordnades av KF och kommunen.

Vid introduktionen till Gummifabriken togs det hänsyn till att språkbrister fanns. Kommunen hade ingen information om samhället eller aktiviteter utanför arbetstid. Vladimir kände inte att han saknade det direkt. Han fick genom arbetskamrater höra om vad som hände i bygden.

Vladimir ger all heder åt Gummifabriken och deras engagemang för den utländska arbetskraften. Var du inställd på att jobba så kunde du åstadkomma mycket och det fanns kurser för vidareutbildning. Vladimir anser att den kompetenta personalen på Gummifabriken hade ögon för att upptäcka vilka som var värda att satsa lite extra på. Känslan hos Vladimir har varit att det hela tiden har flutit på, även under början då språkbristen var det stora problemet. Han upplever inte att det förekom någon form av rasism men att vissa inom den svenska personalen intog en avvaktande hållning till invandrarna, mycket på grund av språkproblematiken dem emellan. De få dispyter som förekom orsakades av just språkbristen som gjorde att missuppfattningar uppstod mellan de olika nationaliteterna.

Vladimir berättar om att skillnaderna mellan den utländska arbetskraftinvandringen som förekom på 60-talet och den som förekom på 70-talet var stora. Informationen på modersmål, fackinformationen och information från kommunen var mycket mer omfattande på 70-talet. Även möjligheten att lära sig språket under arbetstid utgjorde en väsentligt stor skillnad och gjorde det lättare att snabbt anpassa sig till fabriken och samhället i sig.

Vladimir slutade vid Gummifabriken år 1980 och startade sin egen elverkstad som han drev fram till sin pension år 2006. Han ångrar inte att han stannade mer än de fem år som han planerade från början.

5.4 Djuro Basic

Jag träffade Djuro Basic i hans hem i Gislaved 2010-07-01 för att höra hans berättelse och minnen hur hans resa till Sverige och Gummifabriken gått till.

Djuro kom till Sverige från Kroatien som 20-åring år 1970. Han gjorde lumpen i sitt hemland året innan och efter det kunde han enbart erbjudas arbete tre månader i stöten. Djuro såg ingen säker framtid i att arbeta under de förutsättningarna och han vände sig då till den lokala arbetsförmedlingen som gav honom information om att den svenska industrin sökte arbetskraft via svenska ambassaden i Belgrad. När Djuro kom till Belgrad fick han bland annat se en informationsfilm om

Gummifabriken i Gislaved och se hur levnadsförhållandena såg ut i det svenska samhället. Djuro nappade på betet och anlände till Gislaved den 20 oktober 1970.

Djuro berättar att allt var så välorganiserat och att Gummifabriken ordnade med det praktiska såsom uppehålls- och arbetstillstånd. I Sverige kunde han få permanent boende och hans fru Ana kunde året därpå ansluta och även få arbete på Gummifabriken. Steget var stort att lämna sitt hemland för ett främmande land i en ålder av blott 20 år. Men Djuro beskriver sig själv som en ung man vid den tiden fylld av ambitioner att träda in på arbetsmarknaden. Hans krav var inte stora utan det primära var att få ett arbete som han trivdes med.

Dagen efter Djuros ankomst hade Gislaved kommun en introduktionsdag för den nyanlända gruppen som Djuro kom tillsammans med. De fick en introduktion om de viktiga sakerna i samhället och en genomgång av personal på Domus om vad exempelvis olika burkmat innehöll. De fick även skriva in sig på pastorsexpeditionen och fick åka med på en bussrundtur i bygden. Även en obligatorisk läkarundersökning hann de med. Dagen därpå började Djuro arbeta vid Gummifabriken.

Någon information från fackförbundet fick inte Djuro. Han visste inte mer i början än att han var tvungen att betala en fackavgift. Med tiden så gav det sig mer och mer vad fackets funktion innebar för honom.

Den första tiden på plats i Gislaved och på arbetet vid Gummifabriken fanns det inte bostäder så det räckte till all utländsk rekryterad arbetskraft utan Djuro berättar att han fick dela en tvårumslägenhet tillsammans med fyra andra. Först efter tre månader fick han sin egna möblerade lägenhet via KF som ägde fastigheter i samhället.

Vad det gäller svenskkunskaperna så fanns det tolkhjälp att tillgå på arbetet. Företaget erbjöd även två timmars svenskundervisning två dagar i veckan utanför arbetstid. Det var något som var intressant men när Djuros fru Ana även kom till fabriken i Gislaved var det en slitsam period för paret. Det hårda arbetet och att samtidigt vara delaktig med övriga familjen gjorde att Djuro och Ana främst har

lärt sig det svenska språket genom arbetskamrater, radion och tv:n. Under flera år gick paret om varandra i arbetspassen då någon av dem alltid skulle kunna ta hand om barnen hemma. Under en ettårsperiod arbetade Djuro natten sex dagar i veckan plus att han tog hand om barnen på dagtid. Men det har aldrig varit något klagande från Djuros sida enligt honom själv. "Det var bara att vänja sig" som han uttrycker det.

Djuro började sitt arbete vid Gummifabriken med att tillverka lastbilsdäck. År 1972 blev han omplacerad till det nybyggda Bil 70 för att inom kort återgå till tillverkningen av lastbilsdäck igen. När produktionen av lastbilsdäck upphörde vid Gummifabriken omplacerades Djuro till en annan KF-ägd fabrik i Anderstorp. Där skulle han vistas i 5-6 veckor var det sagt från början. Men tiden gick och efter tio månader var han fortfarande kvar i Anderstorp. Djuro hade traktamente och fick även reseersättning för att ta sig till och från jobbet vilket blev kostsamt för Gummifabriken som var arbetsgivaren. Istället berättar Djuro att han fick börja vid Gislaved Folie AB, ett företag som växt fram genom Gummifabrikens expansion.

Genom KF kunde paret Basic låna 25 000 kronor för att köpa ett hus. Lånet kunde de betala av allteftersom.

Djuro har själv aldrig behövt använda sitt sociala nätverk för att rekrytera folk till Gummifabriken. Det fanns inte samma behov som några år tidigare, annars hade Djuro mycket väl kunnat rekommendera Gummifabriken åt sina vänner i hemlandet.

Till sist kommer vi in på att rätt inställning är viktig när du kommer till ett främmande land och skall arbeta. Djuro nämner att han alltid haft en positiv inställning till det mesta vilket har gjort det enklare att acklimatisera sig till det svenska samhället. Djuro har aldrig haft tankarna på att flytta tillbaka till Kroatien, inte ens i ungdomen. Däremot har paret Basic ett hus i Kroatien sedan 1973 som de besöker varje år.

Djuro har känt sig som en välkomnad arbetare sedan dag ett i Sverige och Gislaved. Känslan av att "jag är här för att vara viktig" och känslan av att vara

behövd har hela tiden infunnit sig hos Djuro och mer ansvar har givits honom under tiden han funnits på sin arbetsplats.

5.5 Resultat av levnadsberättelserna

De fyra levnadsberättelserna ser alla olika ut, men har ändå vissa gemensamma drag. De är alla fyra en del av samma stora migrationsrörelse – från södra till norra och västra Europa. De har samtliga hamnat på Svenska Gummifabrik AB, men anledningarna till att valet föll just på Gummifabriken i Gislaved är olika. Endast en av mina fyra intervjuobjekt rekryterades till Gummifabriken via Belgradkontoret. Olle Larsson, före detta ordförande i kommunfullmäktige i Gislaved Kommun, berättar om busslaster med starka arbetare som hämtades hem från Belgrad.

5.5.1 Varför Gummifabriken

Aldo och Nella sökte sig först till Italien för att arbeta men väl där hörde de att arbetskraft söktes till den svenska industrin söktes. I Sverige var det mest slumpen som gjorde att det blev Gummifabriken i Gislaved våren 1962 och ingen annan ort. Men huvudanledningen till att paret lämnade Kroatien var bristen på arbete i hemlandet.

Ristos väg till Gummifabriken var aningen längre. Hans tanke var från början att emigrera till Amerika när plötsligt AMS dök upp i uppsamlingslägret. Han tog chansen och sökte arbetstillstånd i Sverige, vilket han fick. Efter att gått yrkesskola och lärt sig det svenska språket någorlunda tog han anställning vid ett företag i Göteborg. Genom bekantas rekommendationer hamnade han senare på Gummifabriken i Gislaved sommaren 1965.

Vladimir kom till Gummifabriken i Gislaved aningen slumpartat. Som resesällskap åt en vän som skulle besöka Sverige föll han för det svenska arbetsklimatet med ordning och reda vilket förde honom till Gummifabriken våren 1965.

Djuro kom till Sverige några år senare än övriga tre intervjuobjekt. Han såg sig själv som en ung man med ambitioner vid denna tid. Den osäkra framtiden på den inhemska arbetsmarknaden gjorde att han anmälde sig på arbetsförmedlingen och därigenom blev informerad om Sverige och Gummifabriken i Gislaved. Djuro

är den enda av de fyra intervjuade som innan han kom till Sverige visste att det var just till Gummifabriken han skulle.

Gemensamt var att de upplevde att de togs emot med öppna armar och var eftertraktade som arbetskraft i Sverige vid denna tidpunkt.

Vad som kan tilläggas i detta sammanhang är att arbetskraftsinvandringar ses som strukturella processer där drivkraften är att söka en bättre framtid än vad hemlandet har att erbjuda. Men det kom aldrig att röra sig om väldiga strömmar från områden med omfattande problematik. Alla som hade det sämre ställt valde inte att lämna sina hemländer, mycket på grund av att det fanns ett specifikt system i arbetskraftsmigrationerna. Enligt Sassen så spelar det ingen roll vad som styr folkförflyttningar utan folk som flyttar till ett annat land måste fylla en funktion där. Annars är risken påtaglig att problem uppstår.¹¹⁴

I Gummifabrikens fall och för Sverige i stort så handlade det om direkta organiserade rekryteringar från utlandet under ekonomiska tillväxtperioder. En väl fungerande och strukturellt effektiv immigrationspolitik är något att sträva efter enligt Sassen.¹¹⁵

5.5.2 Introduktion och välfärdspatriarkalism

Introduktionen vid ankomsten till Gummifabriken och samhället Gislaved såg olika ut beroende på om arbetaren blev rekryterad eller självmant sökte sig till fabriken.

Aldo och frun Nella som rekryterades till Gummifabriken togs emot på perrongen och skjutsades till sina boenden. De fick låna en mindre summa pengar för att köpa de nödvändigaste köksredskapen och mat. Dagen därpå började deras anställningar vid Gummifabriken. Även Djuro som rekryterades till fabriken fick boende och dagen efter introduktionen i samhället började han arbeta.

¹¹⁴ Sassen, Saskia, 2001, s.186ff.

¹¹⁵ Sassen, Saskia, 2001, s.190.

Risto och Vladimir sökte sig själva till fabriken som ordnade med så kallade ungarboende åt dem. De två hade även hunnit acklimatisera sig olika länge i Sverige innan anställningen så de "kastades" inte in i arbetet på samma sätt.

Vad både Aldo och Vladimir nämner är att skillnaden var stor om du kom under 70-talet istället för mitten på 60-talet som de gjorde. Företaget hade ingen direkt kontaktperson eller tolk och kommunen hade inga resurser att introducera samhället för det fåtal som kom under 60-talets första hälft. Aldo nämner att de sociala anpassningsmöjligheterna under början på 60-talet inte var desamma som under 70-talet. På avdelningarna såg företagen till att det redan fanns tvåspråkigt folk och en kontaktperson att vända sig till om det uppstod oklarheter. Att som nyanländ ha en kontaktperson minskade även eventuella missförstånd och problem. Kommun och företag ansåg att problematiken med språket för flera av de nyanställda krävde åtgärder med språkutbildning även för övriga familjemedlemmar. Även trivselkvällar anordnades av kommunen liksom information om vad bygden hade att erbjuda utanför jobbet.¹¹⁶

Vad det gällde Aldo och Vladimir fick de bland annat lära sig mer av det svenska språket dag för dag genom att arbeta och umgås med de svenska kollegorna. Bara att omges av svensktalande motiverade dem att lära sig språket snabbt. Risto däremot gick först en yrkesförberedande utbildning där svenskundervisning prioriterades innan han tog någon anställning. Något som för honom varit enbart positivt för hans fortsatta arbetskarriär.

Djuro är den ende som kom under 70-talet då det fanns helt andra resurser och möjligheter att anpassa sig snabbt till det svenska samhället. Han fick genomgå en introduktionsdag anordnad av kommunen och Gummifabriken där det viktiga han borde känna till gick igenom. Djuro hade även när han kom tolkhjälp vid fabriken och möjlighet att läsa svenskkurser efter arbetstid.

Vad det gällde den fackliga introduktionen och informationen så är samtligas uppfattning att den var bristfällig. De visste hur facket fungerade i sina respektive

¹¹⁶ Gislaved Kommun Arkiv, Gislaved AB – en film om invandringen till Gislaved och Gummifabriken på 1970-talet.

hemländer där de var tvungna att vara medlemmar och att de i Sverige skulle betala en fackavgift. De visste eventuellt vem som var kontaktperson. Annars så gav det sig med tiden vad facket innebar för dem som arbetare. Risto är den som kunde språket bäst vid introduktionen och han fick fungera som tolk åt sina landsmän vad det gällde fackinformation och övrig information av betydelse.

Sociologen Knocke har studerat svenska fackföreningars förhållande till arbetskraftsinvandrarerna i *Invandrare möter facket*.¹¹⁷ Viktigt för de utländska rekryterade var att vara medlem i facket för jämställdheten. LO och SAF rekommenderade att de nyanlända borde ansluta sig. Det har varit

ett gammalt fackligt krav att likställdhet skulle råda i löne – och anställningsvillkor mellan svenska och utländska arbetare. Lågavlönad utländsk arbetskraft skulle inte få användas i konkurrensyfte.¹¹⁸

Viktigt var då att organisera sig fackligt för att uppnå denna jämställdhet.

Vidare går det utläsa ur fyra av de fem levnadsberättelserna att man fick ekonomisk hjälp under vistelsen vid fabriken. Innebörden av att vara skyldig arbetsgivaren pengar, om så bara ett mindre startkapital, gjorde att arbetsgivaren knöt den utländska arbetskraften till sig. I en tid då det fanns mycket jobb i Sverige och även i Gislavedsregionen ville företagsledningarna förhindra kortare anställningsperioder genom att sätta sina anställda i skuld. Men det är inte sagt att det var Gummifabriken avsikt, men det förekom på denna tid.¹¹⁹

5.5.3 Välbefinnande

I samtliga levnadsberättelser var det hårt arbete som gällde vid fabriken. Var du som utländsk arbetskraft intresserad av att utvecklas och inställd på att arbeta fanns möjligheter till det. Alla de fyra intervjuobjekten kände sig välkomna och behövda på Gummifabriken och har upplevt tiden i Sverige som positiv. Från första dagen har de blivit väl bemötta och känt uppskattning från samhället. Vi ska dock ha i åtanke att det är efterhandsberättelser med relativt långa tidsperioder.

¹¹⁷ Knocke, Wuokko, 1981.

¹¹⁸ Nelhans, Joachim, 1973, s.173.

¹¹⁹ Olsson, Lars, 1995, s.68f.

Trots hårt arbete har de trivts även med den sociala biten. Aldo och Nella berättar återigen att de inte ångrar någonting utan Aldo hänvisar till uttrycket att ” man får ingenting gratis här i livet”. Djuro har hela tiden haft känslan att ”jag är här för att jag är viktig” och Vladimir ger all heder åt Gummifabriken och deras engagemang för den utländska arbetskraften. Vladimir ångrar inte att han blev kvar i Sverige mer än de fem år han hade tänkt från början.

I respektive levnadsberättelser finns mer av upplevelser för att förstå vilket arbete och vilka bidrag dessa invandrade arbetare gett Gummifabriken, Gislaved i det lilla och Sverige i stort.

6 Slutdiskussion

I detta kapitel diskuteras uppsatsens viktigaste resultat genom en återkoppling till uppsatsens frågeställning, tidigare forskning och teoretiska utgångspunkter.

6.1 Olika aktörers roll

När KF tog över ägandeskapet över Gummifabriken år 1927 var det en viktig tidpunkt för fabriken. Mer folk sysselsattes varje år trots depressionen på 30-talet och med KF som aktör på marknaden väntade några expansiva år med många nyanställningar vid fabriken. KF:s påverkan och den betydelse KF haft för Gummifabriken och Gislaved som samhälle är viktig att ha med sig i fabriken fortsatta expansion.

Gummifabriken, Fabriksarbetareförbundet, AMS och Länsarbetsnämnden i Jönköping län diskuterade fabriken ansökningar angående rekrytering av utländsk arbetskraft i olika korrespondenser dem emellan. Detta gällde såväl kollektiva ansökningar som sändes till AMS som enskilda jugoslavers ansökningar om att få arbete vid fabriken. En organiserad individuell arbetskraftsinvandring via den lokala arbetsförmedlingen i Gislaved förekom på samma gång som de kollektiva ansökningarna. I ett par av mina intervjuobjekts fall föll det sig väldigt spontant att självmant söka sig till fabriken. Risto kom till Gummifabriken från ett annat företag i Sverige då bekanta tipsade om fabriken. Även Vladimir kom till fabriken och sökte arbete utan att blanda in andra aktörer.

Belgradkontoret öppnade i mitten av 60-talet och det var därigenom mitt intervjuobjekt Djuro fick vetskap om Gummifabriken i Gislaved. Belgradkontoret var en central aktör där AMS organiserade rekryteringsresor till svenska industrier. Under 1969-70 var det 19 företag i Sverige som nyttjade kontoret, däribland Gummifabriken i Gislaved.¹²⁰

Av de 13 individuella ansökningar rörande arbetstillstånd vid Gummifabriken under år 1969 avstyrktes 11 av AMS, på inrådan av Svenska

¹²⁰ Frank, Denis, 2005, s.145.

Fabriksarbetareförbundet. De två kollektiva ansökningarna var däremot inga problem att tillstyrka. För att kontrollera den höga spontana och individuella arbetskraftsinvandringen till regionen föredrogs kollektiva överföringar.

6.2 Fackförbunden – och arbetsgivarna

Arbetsgivare och olika fackförbund hade olika syn på arbetskraftsinvandringen till Sverige. När exempelvis Gummifabriken i Gislaved önskade kollektiv import av 90 stycken personer via AMS och Belgradkontoret och samtidigt även önskade enskild rekrytering ansåg Svenska Fabriksarbetareförbundet på denna tid att utländsk arbetskraft inte skulle kunna användas i konkurrenssyfte och lågavlönas. Svenska Fabriksarbetareförbundet var således en av aktörerna som hade starkt inflytande vid beslut om att rekrytera utländsk arbetskraft till Gummifabriken. Det finns flertalet exempel där förbundet inte tillstyrker arbetstillstånd då det ur arbetsmarknadssynpunkt istället borde gå att rekrytera ungdomar och kvinnor från den inhemska marknaden. Som motivering till att avstyrka en individuell ansökan om arbetstillstånd anger t.ex. Svenska Fabriksarbetareförbundet i ett brev till Kungliga Arbetsmarknadsstyrelsen 1974, att Fabriksarbetareförbundet inte anser sig kunna ta på sitt ansvar att ytterligare öka den procentuella andelen invandrare vid företaget.¹²¹ Svenska Fabriksarbetareförbundet har följaktligen haft en viktig roll och bidragit till samhällets utformning.

Halvårsskiftet 1974 var 40 procent utomskandinavisk arbetskraft vid Gummifabriken. Förbundet skriver i sin korrespondens att företaget kraftigt måste förbättra nuvarande arbetares situation för att kunna ta emot ny arbetskraft. Förbundet påpekar att företagets löner ligger under genomsnittet för egentlig industri och att det tunga och smutsiga arbetet ofta är skiftgående.¹²²

En arbetsgivares stora efterfrågan på arbetskraft denna tid medförde att företagets möjlighet att behålla sina arbetare var svårare då rörligheten var stor. Fackförbunden såg vid denna tid rörligheten som ett problem för företagets och samhällets tillväxt och enligt Svanberg användes den utländska arbetskraften som ett förhandlingsvapen för att göra arbetarnas situation mer tillfreds.¹²³

¹²¹ Svenska Fabriksarbetareförbundet tillstyrker inte ansökning, 1974, F1V:a:9.

¹²² Svenska Fabriksarbetareförbundet tillstyrker inte ansökning, 1974, F1V:a:9.

¹²³ Svanberg, Johan, 2010, s.103ff.

I SOU behandlas risken med att den utländska arbetskraften skulle kunna utnyttjas med låga löner och sämre arbetsförhållanden. Det är i princip det som går att utläsa av Svenska Fabriksarbetareförbundets avslag när fabriken ansökte om individuell arbetskraft under mitten på 70-talet.¹²⁴ Även riksdagens riktlinjer var förbehållen svensk arbetskraft till den svenska marknaden under mitten på 70-talet.¹²⁵

Svanbergs (2005) tidigare forskning visar på att facket var en inflytelserik aktör i frågor som rörde arbetskraftsimport. Svenska Fabriksarbetareförbundet gav rekommendationer till AMS under början av 70-talet rörande Gummifabriken ansökningar, något som de rättade sig efter. Fackförbundens inflytande tillsammans med AMS under 60-talet är också något som Svanberg och Frank (2005) visar på. Bostad skulle vara ordnad före ankomst för att få medgivande, vilket även gällde för Gummifabriken.

Nelhans riktar också i sin tidigare forskning fokus mot fackföreningsrörelsens inställning till den utländska arbetskraftsinvandringen. Nelhans nämner att de monotona och tunga uppgifterna ofta gick till de utländska arbetskraftsinvandrarna. Det tunga arbetet är något som samtliga levnadsberättelser vittnar om.

6.3 Bidrag till hemlandet och anpassning till samhället Gislaved

Aldo, Vladimir och Risto är samstämmiga i att det var efter år 1963, då de jugoslaviska myndigheterna antog en annan utvandringspolitik, som den stora emigrationen från Jugoslavien tog sin början. Det är ingen revolutionerande enighet de visar på utan litteraturen bekräftar att den ändrade utvandringspolitiken nästan uppmanade jugoslaverna att flytta utomlands för att arbeta plus att Sverige avskaffade visumtvånget mot jugoslaver ungefär samtidigt. Vladimir och Aldo nämner vid intervjutillfällena att de jugoslaviska myndigheterna såg att delar av pengarna som de utvandrade tjänade med stor sannolikhet skulle komma tillbaka till landet i form av att det skickades pengar till släktingar som

¹²⁴ Svenska Fabriksarbetareförbundet tillstyrker inte ansökning, 1974, F1V:a:9.

¹²⁵ Nelhans, Joachim, 1973, s.73.

bodde kvar. Vladimir skickade exempelvis 1/8 av sin lön tillbaka till sitt hemland och sin ensamstående mor. Risto har byggt sommarhus i sitt hemland och Djuro köpt hus i hemlandet som de besöker och således på det viset bidragit och fortfarande bidrar med pengar till sina respektive hemländers statskassor.

Vad det gäller utlänningars anpassning till det svenska samhället så var det inget som direkt beaktades under mitten på 60-talet. AMS, skolöverstyrelsen och dåvarande inrikesministern uppmärksammade problemen och särskilda insatser ansåg behövas.¹²⁶ Tre av mina intervjuobjekt som kom under 60-talet nämner även att språkproblematiken fanns i början av deras vistelser i Sverige. Men så länge de själva ville anpassa sig och lära sig det svenska språket var det inga större problem. Att kommunen inte hade de resurser för det fåtal som kom till Gislaved under denna tid är fullt förståeligt enligt Aldo. Vad det gäller Aldo, Nella och Vladimir så fick de lära sig språket dag för dag genom att umgås med sina svensktalande arbetskamrater. Risto däremot fick möjligheten att gå en yrkesförberedande skola med tillhörande svenskundervisning. Det har enbart varit positivt för honom och hans yrkeskarriär. Bland annat fick han agera tolk och kontaktman åt sina landsmän kort efter att han börjat arbeta inom den svenska industrin. Djuro som kom till Sverige på 70-talet fick helt andra förutsättningar till helt andra förutsättningar. Gummifabriken erbjöd svenskundervisning och en helt annan introduktion till samhället. Även Invandrarbyrån inrättades i Sverige år 1970 för att möta de nya invånarnas behov. Tolkhjälp och kontakter med olika myndigheter fick den utländska invandrade arbetskraften hjälp med. År 1972 antogs också en lag om "rätt till grundläggande svenskundervisning för invandrare på betald arbetstid".¹²⁷

6.4 Bostadslösningen

Nelhans (1973) behandlar problem med boendefrågan. AMS hade som villkor att varje arbetssökande invandrare skulle ha samma boendevillkor som en svensk arbetssökande. På så vis skulle slumområden undvikas. Krav på företagen sattes också vid organiserade arbetskraftsöverföringar. Ansökningar kunde avvisas om inte bostadsfrågan var löst på ett tillfredsställande sätt.

¹²⁶ Nelhans, Joachim, 1973, s.79.

¹²⁷ Hallberg, Lars, 2001, s.13.

Vad det gäller Gummifabriken i Gislaved så visade de upp ett antal bra boenden för såväl enskilda som familjeboenden. I en bilaga till berörda aktörer kan även läsas att 125 nya bostäder skulle byggas inom kort.¹²⁸ Mina intervjuobjekt har alla fått boende direkt. Enda anmärkningen var Djuro som fick vänta i tre månader på eget boende, men det var inget som Djuro kan minnas att han var kritisk till då.

På grund av att arbetsavtalen mellan Sverige och Jugoslavien förespråkade att hela familjer skulle följa med arbetstagaren blev bostadsfrågan ett problem på många håll i landet.¹²⁹

Vad det gäller Djuros ankomst på 70-talet kontra Vladimir, Risto och Aldo som kom i mitten på 60-talet, så var skillnaden stor vid ankomsten. Alla har blivit väl omhändertagna, men Djuro och andra som kom under 70-talet fick chansen att introduceras till samhället Gislaved under andra förutsättningar än de som anlände på 60-talet.

6.5 Slutligen

Avsikten med uppsatsen har varit dels att ur ett lokalhistoriskt perspektiv genom berättelser från invandrare nå en fördjupad kunskap och förståelse kring arbetskraftsinvandringen till Sverige. Särskilt fokus har lagts på rekryteringen av den utländska arbetskraften till Gummifabriken och att utröna vilka effekter denna arbetskraftsinvandring har haft på samhället Gislaved.

Uttryck som stötts på under forskningens gång i såväl text som muntliga utsagor är bland annat: "Förr var fabriken och samhället ett", "Gislaved var länge beteckningen för Gummifabriken", "Utan Gummifabriken hade sannolikt inte Gislaved varit den centralort som den är i bygden" och "Gislaved var Gummifabriken och Gummifabriken var Gislaved". Det är alltså uppenbart att Gummifabriken har spelat en central roll för utvecklingen av samhället Gislaved. Men varken fabriken eller samhället hade kunnat utvecklas utan utländsk arbetskraft. Såväl tysk och rysk expertarbetskraft på 1800-talet som

¹²⁸ Minneslista för introduktion av nyanställda, Gummifabriken Gislaved AB, bilavdelningen, 1969-12-22, F1V:a:8

¹²⁹ Frank, Denis, 2005.

arbetskraftinvandringen – varav lejonparten invandrade var jugoslaver – under 60- och 70-talen har bidragit härtill. Detta ligger i linje med vad Göran Malm, föreståndare för Invandrarbyrån 1974, talar om – ett högindustriellt svenskt samhälle tack vare invandringen.¹³⁰

Det tycks också som om Gislaved har lyckats särskilt bra med att få fram boende till den nyanlända arbetskraften. Det har varit en balansgång och spänningsverkan mellan arbetskraftbehov och behovet av en reglerad invandring – se t.ex. fackförbundens avvaktande inställning såsom den kommer till uttryck i t.ex. brevet från facket till arbetsmarknadsstyrelsen gällande rekrytering av utländsk arbetskraft till Gummifabriken (avsnitt 6.2 ovan).

Bristen på arbete i dåtida Jugoslavien och dess förändrade attityd till utvandring har – mer eller mindre oavsiktligt – kunnat matchas mot behovet av arbetskraft i Sverige, t.ex. i Gislaved, och utgör ett exempel på hur migrationen kunnat fylla en viktig samhällsekonomisk roll.

Det går att se tydliga skillnader på mina intervjuobjekts migrationsberättelser. Från individuell migration, som Vladimirs, jämfört med Djuro och Aldo och Nellas familjemigration. Som enskild är det enklare att fatta beslut och spontant följa med som resesällskap (Vladimirs fall). Men även bland familjer är det vanligt att en familjemedlem (Djuro) migrerar först och i ett senare skede söker sig familjen efter, det som Lundh och Olsson (1999) kallar kedjemigration i min teoridel.

I levnadsberättelserna kan även utläsas att tanken fanns att stanna en kortare period för att sedan återvända till hemlandet. Men migration är en process av sekventiella beslut och ett livscykelperspektiv som Lundh och Olsson behandlar i teorikapitlet. För att förstå drivkrafterna bakom beslut att migrera är en tillfällig förbättring av levnadsvillkoren inte tillräckliga skäl för att röra på sig. Som Lundh och Ohlsson tidigare nämnt i kapitel 2 hade flertalet av de utländska arbetskraftsinvandrarna som kom till Sverige på 60-talet planer på att stanna en kortare tid för att sedan återvända till sina hemländer igen. Resultat av

¹³⁰ Gislaveds hembygdsförening, *Gislavedsboken 2000*.

sekventiella beslut fick dock många att stanna kvar en längre tid i Sverige, däribland mina intervjuobjekt. De jugoslaviska levnadsberättelserna stämmer alltså väl överens med vad Lundh och Ohlsson tar upp i sin tidigare forskning och migrationsteorier.¹³¹

Jag hoppas att jag med denna uppsats kunnat bidra något till en fördjupad kunskap och förståelse kring arbetskraftsinvandringen till Sverige, Gislaved och Gummifabriken samt till förståelsen av vilka effekter denna arbetskraftsinvandring har haft på samhället Gislaved. Framförallt önskar jag att jag i någon mån lyckats med att lyfta fram och sätta fokus på Aldos, Nellas, Vladimirs, Djuros och Ristos berättelser och erfarenheter – några av de arbetskraftsinvandrare som fortfarande bor kvar i Gislavedsbygden och var med i skapandet av ett välmående och angenämt samhälle.

¹³¹ Lundh, Christer, Ohlsson, Rolf, 1999, s.23.

REFERENSER

A. Otryckta källor

I. AMS arkivdepå (Söderhamn)

Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsens arkiv

E1:7, 1976-77, Länsarbetsnämnden i Jönköping län, korrespondens

Utlänningsärenden.

F1V:a:7, 1969, Länsarbetsnämnden i Jönköping län, ämnesordnade handlingar, handlingar rörande utlänningsärenden, arbetstillstånd 1969.

F1V:a:8, 1970-73, Korrespondens mellan Länsarbetsnämnden i Jönköping län, Kungliga Arbetsmarknadsstyrelsen, Svenska Fabriksarbetareförbundet, Arbetsförmedlingsbyrån – utlänningssektionen och Svenska Gummifabrik AB.

F1V:a:9, 1974, Svenska Fabriksarbetareförbundet tillstyrker inte ansökning

F1V:a:11, 1976-06-30, Utkast ur Handboksblad, Utländsk arbetskraft –

arbetskraftsrekrytering i Jugoslavien: Avtal mellan Sverige och Jugoslavien.

ÖIV:10, 1948-72, Kungliga arbetsmarknadsstyrelsen, Arbetsförmedlingsbyrån, utlänningssektionen.

II. Svenska Gummifabrik AB:s företagsarkiv (på Gislaveds industrimuseum).

SGAB 1, Box 19 B, 28 februari 1957.

SGAB 2, Box 19 A, 21 juni 1946, Herr rektor Herman Stolpe, KF Stockholm.

SGAB 3, Box 19 B, 28 mars 1946.

SGAB 4, Box 19 B, Curt Lindèn, VD, juni 1970.

III. Gislaveds Industrimuseums Arkiv (GIA)

GIA 1, Box 19 B:12:1

GIA 2, Box 19 A:22, Johan Hof.

GIA 3, Box 19 B, *Svenska Gummifabriks AB*, 21 mars 1945 – Svenska Gummifabriks AB.

GIA 4, Box 19 A:12, *De svåra åren*, 1969 av Gösta Oswald.

GIA 5, Box 19 A, Uppsats från -73, Författare – okänd.

IV. Gislaved Kommun Arkiv (GKA)

GKA, Gislaved AB – en film om invandringen till Gislaved och Gummifabriken på 1970-talet.

GKA, Historia och karaktär, Underlagshäfte 1, Fördjupad översiktsplan för Gislaved.

Intervjuer med nedförda anteckningar utförda av Jacob Björk:

"Ivan" och "Sandra" den 23 juni 2010

Hristo Manolavski den 23 juni 2010.

Vladimir Helman den 1 juli 2010.

Djuro Busic den 1 juli 2010.

B. Tryckta källor

SOU 2005:50, Arbetskraftsinvandringen till Sverige, befolkningsutveckling, arbetsmarknad i förändring, internationell utblick, Stockholm 2005.

Gummifronten den 28 mars 1946.

Tidskriften *Vi Vills* industrinumner, 1946

C. Litteratur

Bell, Judith, *Introduktion till forskningsmetodik, (3:e upplagan)*, Studentlitteratur Lund 2000.

Carlén, Kerstin m.fl, *Invandrare i Gislaved*, Bibliotekshögskolan i Borås 1973

Claesson, Sven-Ingvar, *100år med Gislaved, 1893 till 1993*, Värnamo 1993.

Denis, Frank, *Staten, företagen och arbetskraftsinvandringen – en studie av invandringsspolitiken i Sverige och rekryteringen av utländska arbetare 1960-1972*, Växjö 2005.

Gislaveds hembygdsförening, *Gislavedsboken 1993*, Gislaved 1993.

Gislaveds hembygdsförening, *Gislavedsboken 2000*, Gislaved 2000.

Hallberg, Lars, *Källor till invandringens historia – i statliga myndigheters arkiv 1840-1990*, Borås 2001.

Hansson, Lars, Thor, Malin, *Muntlig historia*, Studentlitteratur Växjö 2006.

- Holme, Idar Magne & Solvang, Bernth Krohn, *Forskningsmetodik – om kvalitativa och kvantitativa metoder*, Studentlitteratur Lund 1991.
- Holmér, Gunnel, *Kosta glasbruk - en etnisk smältdegel? Arbete och arbetskraftsinvandring 1943-1973*, Växjö 2009.
- Ehn, Billy, *Sötebrödet – en etnologisk skildring av jugoslaver i ett dalsländskt pappersbrukssamhälle*, Karlskrona 1975.
- Isaksson, Per, *Gislaved och Söderhamn – konsten att komma igen när storindustrin flyttar*, Västerås 2001.
- Johansson, Alf, 1990, *Arbetarrörelsen och taylorismen: Olofström 1895-1925*, Studentlitteratur Uppsala 1990.
- Johansson, Jesper, "Så gör vi inte här i Sverige. Vi brukar göra så här" *Retorik och praktik i LO:s invandrapolitik 1945-1981*, Göteborg 2008.
- Knocke, Wuokko, *Invandrare möter facket, Forskningslägesrapport kompletterad med intervjuer*, Stockholm 1981.
- Lundh, Christer & Ohlsson, Rolf, *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring. 2:a reviderade upplagan*, Kristianstad 1999.
- Nelhans, Joachim, *Utlänning på arbetsmarknaden. De rättsliga förutsättningarna för utlännings tillträde till den svenska arbetsmarknaden*, Lund 1973.
- Nilsson, Anna Britta m.fl., *Gislaveds historia*, Växjö 1972.
- Nilsson, Lars & Lilja, Sven (red), *Invandrarna och lokalsamhället. Historiska aspekter på integrationen av invandrare i nordiska lokalsamhällen*, Stockholm 1998.
- Olsson, Lars, *På tröskeln till folkhemmet*, Malmö 1995.
- Ottosson, Mikael, *Sociala relationer på kosta glasbruk 1820-1880*, Malmö 1999.
- Patel, Runa & Davidsson, Bo, *Forskningsmetodikens grunder*, Studentlitteratur Lund 2003.
- Sarstrand, Anna-Maria, *De första invandrarbyråerna. Om invandrares inkorporering på kommunal nivå åren 1965-1984*, Växjö 2007.
- Sassen, Saskia, *Gäster och främlingar*, Uddevalla 2001.
- Svanberg, Johan, *Arbetets relationer och etniska dimensioner: Verkstadsföreningen, metall och esterna vid stålpressnings AB i Olofström 1945-1952*, Växjö 2010.
- Svanberg, Johan, *Minnen av migrationen – arbetskraftsinvandring från Jugoslavien till Svenska Fläktfabriken i Växjö kring 1970*, Växjö 2005.

Thor, Malin, "*Tankar om källkritik och Oral history*", i Thor och Hansson, *Muntlig historia*, Växjö 2003.

Trost, Jan, *Kvalitativa intervjuer*, Studentlitteratur Lund 1993.

Utrikesdepartementet, *Invandrings – och flyktingpolitiken*, Stockholm 1997

Åmark, Klas, *De svenska fackförbundens medlemsutveckling 1890-1940*, Studentlitteratur Lund 1986.

Bilaga

Intervjumall – frågor att komma ihåg

- Kommer ifrån
- När till Sverige
- Hur kontakt med Sverige/Gummifabriken
- Rekryteringen gick till
- Boende
- Tidigare yrke
- Omhändertagandet vid ankomst
- Introduktionen till samhälle/fabrik
- Kommunen någon roll
- Fackorganisationers information
- Information på modersmål
- Tolkhjälp vid behov
- Kontaktperson
- Ev. övriga familjemedlemmar
- Svenska på arbetstid
- Ansökan om uppehålls – och arbetstillstånd
- Eget socialt nätverk för att rekrytera
- Övriga ev. minnen